

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za sociologiju

Diplomski rad

**Osobno je političko: neokonzervativne prijetnje pravu na pobačaj u Republici
Hrvatskoj**

Studentica: Tea Stipan

Mentorica: prof. dr. sc. Branka Galić

Zagreb, lipanj 2016.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Cilj i svrha rada	3
3. Polazišta i pretpostavke rada	3
4. Konceptualizacija prava na pobačaj	3
4.1. Pobačaj kao pravo žene na izbor: od privatnosti do jednakosti.....	4
4.2. Pobačaj kao pravo na zdravstvenu skrb.....	7
5. Pravni i etički aspekti prava na pobačaj u Republici Hrvatskoj.....	9
5.1. Pravni aspekti prava na pobačaj	10
5.2. Etički aspekti prava na pobačaj	14
6. Stanje prava na pobačaj u Republici Hrvatskoj.....	16
6.1. Povijest borbe za pravo na pobačaj u Republici Hrvatskoj	16
6.2. Trenutno stanje prava na pobačaj u Republici Hrvatskoj.....	19
6.2.1. Problem dostupnosti pobačaja u Republici Hrvatskoj	21
6.2.2. Tvoje tijelo, ali moj izbor – antichoice inicijative u Republici Hrvatskoj.....	24
7. Neokonzervativizam u kontekstu reproduktivnih prava	26
7.1. Ideologija i politika neokonzervativnih skupina	27
7.2. Strategije djelovanja	30
7.3. Neokonzervativni akteri i njihova umrežavanja	34
8. Budućnost prava na pobačaj u Republici Hrvatskoj	37
9. Zaključak	41
10. Literatura	43
SAŽETAK.....	49

1. Uvod

Pravo na legalan i siguran prekid trudnoće predstavlja jedno od temeljnih reproduktivnih prava žena koje je, unatoč tome, neprestano na meti napada različitih konzervativnih političkih i civilnih organizacija. Prema članu 15. Zakona o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece, u Republici Hrvatskoj pobačaj na zahtjev legalno je dopušten do isteka deset tjedana od dana začeća. Iako na papiru legalan od 1978. godine, pobačaj je u Republici Hrvatskoj sve teže dostupan u praksi, uglavnom zahvaljujući sve brojnijim inicijativama i organizacijama neokonzervativnog predznaka koje, pod opravdanjem brige „za život“, nastoje osporiti ženama pravo na tjelesni integritet i samostalno donošenje odluka o vlastitom tijelu i zdravlju. Svoju ideološku argumentaciju neokonzervativni akteri uobličavaju kroz redefiniranje takozvanih tradicionalnih, moralnih i obiteljskih vrijednosti kao ugroženih procesima liberalizacije, sekularizacije i moralne dekadencije, ističu Bijelić i Hodžić (2014a). Pritom je primjetna vješta manipulacija konceptima i praksama civilnog društva i aktivnog građanstva, počevši od načina povezivanja i umrežavanja, kako na lokalnoj, tako i na europskoj razini, do preuzimanja retorike ljudskopravaških organizacija.

U prvom dijelu ovog diplomskog rada krenut će se od dva različita načina konceptualizacije pobačaja – kao prava na izbor i kao prava na zdravstvenu skrb, što ima velik utjecaj na to kako se prekid trudnoće tretira u različitim društvenim i pravnim kontekstima. Drugi dio rada fokusirat će se na pravne i etičke aspekte prava na pobačaj, pri čemu će se kod pravnih aspekata dati pregled relevantnih zakona i pravne prakse u Republici Hrvatskoj, dok će etički aspekti obuhvatiti dva suprotna viđenja pobačaja – kao prava žene na izbor (pro-choice) i prava fetusa na život (pro-life). U trećem dijelu rada dat će se kratki pregled razvoja borbe za pravo na pobačaj u Republici Hrvatskoj, kako bi se ocrtale tendencije koje su dovele do današnjeg stanja reproduktivnih prava. Nakon toga će se dati osvrt na trenutno stanje prava na pobačaj u Republici Hrvatskoj, s naglaskom na relevantne statistike i dostupne podatke ranije provedenih istraživanja, te trenutne prijetnje pravu na pobačaj u obliku priziva savjesti, problema nedostupnosti pobačaja u praksi te različitih inicijativa koje se protive pobačaju.

Središnji dio rada bavit će se neokonzervativizmom u kontekstu reproduktivnih prava – koji su to neokonzervativni akteri i organizacije, njihova ideologija i politika, strategije djelovanja i umrežavanja, s naglaskom na situaciju na europskoj razini i u Republici

Hrvatskoj. U posljednjem će se dijelu rada dati osvrt na budućnost prava na pobačaj u Republici Hrvatskoj s obzirom na trenutne neokonzervativne prijetnje i tendencije koje se javljaju u drugim europskim zemljama, a indikativne su i za hrvatsku situaciju. U završnom dijelu rada iznijet će se zaključci dobiveni pregledom stanja prava na pobačaj u Hrvatskoj u odnosu na neokonzervativne utjecaje.

Kako navodi Galić (2006), ženski reproduktivni status u društvu ujedno je i izraz ženskog socijalnog statusa, odnosno, njenog položaja u društvenoj strukturi, a činjenica da glavni teret reproduktivnih zadaća pada na žene, uključujući i rizike za vlastito tijelo i zdravlje, samo je jedan od pokazatelja dugotrajne i duboke subordinacije žena. Kritičkom analizom postojeće situacije i pregledom neokonzervativnih tendencija u hrvatskom društvu stvara se polazište za bolje razumijevanje stanja i stvaranje strategija i politika za očuvanje reproduktivnih prava u Hrvatskoj, iz čega proizlazi sociološka relevantnost ovoga rada.

2. Cilj i svrha rada

Cilj ovog rada jest dati teorijski pregled problematike prava na pobačaj u društvenom kontekstu Republike Hrvatske, s posebnim osvrtom na neokonzervativne tendencije koje se javljaju u kontekstu ženskih reproduktivnih prava. Svrha rada jest proširenje spoznaja o statusu reproduktivnih prava žena u Republici Hrvatskoj i utjecaju neokonzervativne agende na društveni status i dostupnost pobačaja. Osim toga, rad ima i aplikativnu svrhu utoliko što može poslužiti kao teorijsko polazište za provedbu istraživanja i stvaranje strategija i politika za očuvanje stečenih reproduktivnih prava.

3. Polazišta i pretpostavke rada

U radu se polazi od nekoliko pretpostavki, koje će se provjeriti pregledom relevantne literature koja se odnosi na pobačaj:

1. U posljednjih nekoliko godina vidljiv je sve veći utjecaj različitih neokonzervativnih aktera i organizacija koje dovode pravo na pobačaj u fokus javnog interesa u hrvatskom društvu. Stoga je opća pretpostavka rada da neokonzervativna agenda postaje sve izraženija u hrvatskom društvu i predstavlja realnu prijetnju sigurnom i legalnom pristupu proceduri prekida trudnoće.

2. S obzirom na različitu konceptualizaciju pobačaja i drugačije ishode koji proizlaze iz takvih različitih shvaćanja, pretpostavljamo da će konceptualizacija pobačaja kao ženskog prava na izbor u hrvatskom kontekstu bitno utjecati na (ne)otpornost i (ne)obranjivost prava na pobačaj od neokonzervativnih napada.

3. Iako i druge regulatorne i zakonske prepreke također mogu predstavljati poteškoće u pristupu pobačaju, pravo na priziv savjesti jedinstven je problem jer stvara napetost u odnosu između zaštite i ostvarivanja ženskih prava i prava zdravstvenih djelatnika/ica na moralna/religijska uvjerenja. Zbog toga pretpostavljamo da će se priziv savjesti, koji se u posljednjih nekoliko godina našao u središtu rasprave o pobačaju u Hrvatskoj, pokazati kao bitna prepreka ostvarivanju prava na prekid trudnoće.

4. Konceptualizacija prava na pobačaj

Pravo na pobačaj se kroz povijest razumijevalo na različite načine u različitim društvenim kontekstima, na što je bitno utjecao i pravni kontekst unutar kojeg se pobačaj

problematizirao, a što je posljedično ostavilo traga i na pravnu regulaciju, moralni status pobačaja u danom društvu, ali i otpornost prava na pobačaj na različite izazove koji su mu upućivani kroz godine reproduktivne borbe. Dva su osnovna načina konceptualizacije pobačaja – jedan od njih je pobačaj kao žensko pravo na izbor u okviru ljudskog prava na privatnost, što je dominantno američki način poimanja pobačaja na temelju Ustava i sudskog procesa *Roe vs. Wade*, dok drugi način konceptualizacije vuče korijene iz kanadskog poimanja pobačaja kao dijela prava na zdravstvenu skrb (Brodie, 1994).

U Hrvatskoj je pobačaj definiran kao medicinski zahvat prema Zakonu o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece iz 1978. godine, što je pravno sukladno zdravstvenom konceptu poimanja pobačaja. Međutim, u javnom diskursu se o pobačaju uglavnom govori kao pravu žene na izbor i slobodno odlučivanje o vlastitom tijelu, kako od strane zagovornika/ica pobačaja, tako i od onih koji mu se protive, što posljedično utječe i na način argumentacije zakonske (i moralne) (ne)dopustivosti pobačaja. O razvoju poimanja i implikacijama pojedinog načina konceptualizacije pobačaja raspravljat će se u nastavku.

4.1. Pobačaj kao pravo žene na izbor: od privatnosti do jednakosti

Konceptualizacija pobačaja kao prava žene na izbor prvenstveno je prisutna u američkom pravnom kontekstu, gdje se pobačaj definirao u okviru ljudskog prava na privatnost te nakon sudskog procesa *Roe vs. Wade*. Spomenuti je sudski proces iz 1973. godine bio značajan jer je postavio smjernice za novi regulatorni režim po pitanju pobačaja na nacionalnoj razini, a Vrhovni je sud konstruirao trudnoću i pobačaj kao pitanje prava, barem u prvom tromjesečju trudnoće (Brodie, 1994: 127). Bitno je napomenuti kako je u ranim sudskim presudama doktrina privatnosti više bila promatrana u kontekstu privatnosti odnosa između liječnika/ice i pacijentice nego u kontekstu prava žene na tjelesnu autonomiju i samoodređivanje, na što se uglavnom stavlja naglasak u feminističkim zahtjevima za legalnim pobačajem. Eksplicitno sudsko prepoznavanje prava na pobačaj kao prava žene na izbor dogodilo se tek 1977. godine u sudskom procesu *Whalen vs. Roe*, a svoje je puno priznanje dobilo 1986. godine u procesu *Thornburgh vs. American College of Obstetricians and Gynecologists*, kada je u presudi navedeno da je pravo žene da slobodno odluči o prekidu trudnoće fundamentalno (Copelon, 1990).

Međutim, definiranje pobačaja u okviru ljudskog prava na privatnost ubrzo se pokazalo problematičnim na više razina. Prema sudskoj odluci *Roe vs. Wade*, pravo na

privatnost uključuje odluku o pobačaju, no to pravo nije apsolutno i zbog toga se u obzir mora uzeti interes koji država ima u nastavku, odnosno prekidu trudnoće, što se s vremenom pokazalo neodrživim (Greene, 2009: 724). Problem s tako definiranim pravom na pobačaj u američkom pravnom sustavu jest u tome što navedena doktrina nije mogla i još uvijek ne može adekvatno odgovoriti na brojne izazove upućivane kroz godine, što je najbolje vidljivo na sudskim procesima koji su se dogodili nakon *Roe vs. Wade*. U sudskom procesu *Webster vs. Reproductive Health Services*, Vrhovni je sud srušio regulatorni režim po pitanju pobačaja na nacionalnoj razini, omogućivši tako saveznom državama ustavno pravo da samostalno donose zakone o prekidu trudnoće (Brodie, 1994: 197), što se u velikom broju država pokazalo kao plodno tlo za postavljanje ograničenja na pravo na pobačaj. Negativne implikacije takvog sustava do punog su izražaja došle 1992. godine u sudskom procesu *Planned Parenthood of Southeastern Pennsylvania vs. Casey*, kada je uveden novi standard za presude o regulaciji pobačaja. Riječ je o konceptu „neprikladnog tereta“ (*undue burden*), prema kojemu su ograničenja pobačaja nametnuta od strane pojedine savezne države opravdana ako ne predstavljaju prepreku ženi koja traži pobačaj prije trenutka vijabiliteta fetusa (Brodie, 1994: 141). Taj je standard otvorio vrata pro-life snagama da definiraju što obuhvaća tako definiran teret, što se pokazalo pogubnim za reproduktivna prava žena.

Američka doktrina privatnosti i pobačaja kao prava na izbor posebno je ranjiva upravo u odnosu na spomenute pro-life napade na reproduktivna prava žena jer implicitno sa sobom nosi poruku da je pobačaj na zahtjev stvar izbora prema osobnim preferencijama, a ne nužnosti, zbog čega zagovornici/ce prava na pobačaj nisu bili u mogućnosti opravdati potrebu javnog financiranja usluge prekida trudnoće (Brodie, 1994: 136). Uokvireno u terminima privatnosti, pravo na pobačaj nije uspjelo prevagnuti nad interesom države, već je uzrokovalo suprotan učinak – stav da država legitimno ne mora imati nikakav interes u procesu prekida trudnoće (Greene, 2009: 724), što se tumačilo kao nepostojanje potrebe za javnim financiranjem. Pod navedenom doktrinom, žene su mogle „donositi privatne odluke o prekidu trudnoće, ali je jednako tako i pitanje pristupa uslugama toga također privatizirano“ (Galić, 2006: 156). Budući da je obavljanje pobačaja prepušteno tržištu, pobačaj je dostupan samo onim ženama s potrebnim financijskim resursima, što predstavlja direktno ugrožavanje reproduktivnih prava siromašnih žena. Upravo se zbog takvih razloga u SAD-u, ali i drugdje u svijetu, sve više nameće potreba za rekonceptualizacijom pobačaja koja bi se temeljila na drugim osnovama osim prava na izbor, potencijalno otpornijima na sve češće napade s političkog, ali i civilnog fronta.

Jedan od takvih prijedloga tiče se konceptualizacije pobačaja kao pitanja jednakosti. Prvo takvo pravno utemeljenje prava na pobačaj u američkom sustavu proizlazi iz sudskog procesa *Gonzales vs. Carhart*, u kojem se odbacuje doktrina privatnosti kao osnova prava na pobačaj, a umjesto nje se zagovara građanska jednakost žena. Unatoč tome što klauzula jednakosti nema ustavno utemeljenje kao što je to slučaj s doktrinom privatnosti, mnogi pravni zagovornici/ce pobačaja smatraju da se njome bolje može argumentirati u korist prava na pobačaj. Kako ističe Bachiochi (2011: 893), ako se pravo na pobačaj smatra nužnim u svrhu osiguravanja jednakosti među spolovima, tada prepreke ostvarivanju tog prava (poput ekonomskih ili geografskih) bi također podrazumijevale jednakost i zbog toga bi trebale biti uklonjene od strane države. Javno financiranje pobačaja kao nužno sredstvo jednakosti među spolovima bi također bilo implicirano, čime se uklanjaju nedostaci trenutne doktrine privatnosti. Obrana prava na pobačaj temeljem klauzule jednakosti počiva na više različitih argumenata, no svima je zajednički naglasak na rodno obojenim ograničenjima pobačaja – postavlja se pitanje postavlja li država ograničenja samo zbog zaštite potencijalnog života ili reflektira tradicionalne rodne stereotipe o ženi čija je primarna uloga majčinska (Siegel, Siegel, 2013: 162-163). Iz toga proizlaze dva osnovna smjera argumentacije prava na pobačaj: prvi se izvodi iz biološke povezanosti između tijela žene, seksualnosti i reprodukcije i predstavlja produžetak općenitog principa tjelesnog integriteta ili tjelesnog samoodređenja (Petchesky, 1980: 662) i često se opisuje kao „prisilna trudnoća“, dok se drugi temelji na „prisilnom majčinstvu“ koje proizlazi iz nepravedne društvene uloge koja je ženi namijenjena (Bachiochi, 2011: 894), a koja je definira kao primarnu nositeljicu odgovornosti za dijete. Upravo zato što je teret majčinstva ponajviše na leđima žene, ona bi trebala imati primarnu ulogu u donošenju odluke o prekidu trudnoće.

Međutim, iako se argumenti jednakosti mogu pokazati snažnijima u usporedbi s doktrinom privatnosti, također mogu podcijeniti reproduktivnu slobodu žena tražeći analogiju trudnoće i pobačaja muškom iskustvu, budući da ne postoji teorija osnovnih ljudskih prava utemeljena na ženskom iskustvu (Hendricks, 2009: 329). U okviru ovog koncepta, ponekad se predlaže dijeljenje prava na pobačaj na dva dijela, jedan koji se tiče tjelesnog integriteta i naglašava individualnu dimenziju reprodukcije, i drugi koji se odnosi na pravo na izbjegavanje majčinstva i predstavlja društvenu dimenziju (Petchesky, 1980: 663). No, riječ je o pogrešnom pristupu: podjela između tjelesnog i društvenog pretpostavlja da sloboda žene može biti zaštićena jedino razdvajanjem na dijelove koje je moguće analogno povezati s muškim iskustvom. Kada su muškarci norma, prava žena postaju tek izvedenica njihovih

prava. Upravo se u tome ogleda paradoks pristupa temeljenog na jednakosti: iako je nužan kako bi se uspostavila ženska prava u pravnom sustavu osnovanom na muškom iskustvu, zbog potrebe za uspoređivanjem, argumenti jednakosti unazađuju dugoročni cilj stvaranja teorije slobode utemeljene na ženskom iskustvu (Hendricks, 2009: 330). Umjesto toga, pobačaj je potrebno sagledati kao jedan od aspekata reproduktivnih prava žena umjesto u izolaciji jer reproduktivna sloboda u svojoj srži sadrži individualnu, kao i društvenu komponentu, koje su međusobno neodvojive na osobnoj, društvenoj i političkoj razini. Samo sagledavanjem pobačaja kao dijela sveobuhvatne brige za zdravlje žena moguće je postaviti borbu za slobodno odlučivanje o vlastitom tijelu u okviru koji će privući podršku šire populacije i tako je izvući sa margina feminističke zajednice u brigu za opće dobro.

4.2. Pobačaj kao pravo na zdravstvenu skrb

Drugi način konceptualizacije pobačaja jest u okviru prava na zdravstvenu skrb, koji se dominantno razvijao u Kanadi. Koliko su ekonomski i društveni kontekst reproduktivne borbe važni za poimanje pobačaja i način njegove regulacije, pokazuje upravo kanadski primjer, gdje se pravo na pobačaj od samih početaka definiralo drugačije nego u susjednom SAD-u. Tijekom većeg dijela kanadske povijesti, pobačaj je bio zabranjen pod kanadskim Kaznenim zakonom, a obavljanje pobačaja nosilo je kaznu od doživotne kazne za liječnike/ice koji su provodili proceduru prekida trudnoće i sedam godina zatvorske kazne za žene koje su nastojale pobaciti (Brodie, 1994: 124).

Prvi koraci prema liberalizaciji pobačaja učinjeni su 1969. godine kada je Vlada dopustila sastavljanje posebnih liječničkih komisija u bolnicama pod čijim bi odobrenjem obavljanje pobačaja bilo legalno ako su život ili zdravlje žene u opasnosti (Arthur, 2009: 2). No, kao što je bio slučaj i s ranim sudskim presudama u Americi, i ovdje su potrebe žena bile tek marginalno prisutne – dekriminalizacija pobačaja prvenstveno je služila zaštititi liječnika/ica koji obavljaju pobačaje od kaznenog progona (Johnstone, 2012: 59). Zbog takve konceptualizacije prava na pobačaj, prekid trudnoće je i dalje bio vrlo teško dostupan za velik broj žena u Kanadi. Potpuno oznakonjenje pobačaja dogodilo se 1988. godine kada je Vrhovni sud odbacio postojeći zakon o pobačaju, što je ostalo poznato pod nazivom *Morgentaler decision*. Ovom je odlukom pobačaj definiran kao medicinska usluga nužna za zdravlje žena, regulirana Canada Health Actom pod kojim se pobačaj tretira kao svaka druga zdravstvena usluga financirana državnim novcem (Arthur, 2009: 3). Za razliku od SAD-a,

gdje je pobačaj definiran kao pitanje individualnog izbora, u Kanadi se na pobačaj gledalo kao na pitanje zdravstvenih potreba.

Kada se pobačaj stavi u okvir zdravstvene skrbi, tada se pravo na pristup pobačaju može konceptualizirati kao aspekt prava na zdravlje. Također, na taj način pobačaj nije izolirano pitanje, već samo jedan od aspekata reproduktivnog zdravlja žena – uz kontracepciju, siguran pristup ginekološkim uslugama, prenatalnu njegu i drugo – čime postaje važan dio cjelokupne brige za zdravlje žena. Pritom je potrebno razlikovati pozitivno pravo, koje podrazumijeva obvezu države da osigura i financira pristup određenom javnom dobru, od negativnog prava, koji se odnosi na slobodu od uplitanja države u individualne odluke (Hill, 2009: 2-3). U Kanadi je pobačaj djelomično konceptualiziran kao negativno pravo, što je vidljivo iz sudskog procesa *R vs. Morgentaler* u kojem u objašnjenju presude stoji kako svako odlaganje nužnog medicinskog postupka, u ovom slučaju pobačaja, od strane države predstavlja potencijalnu opasnost za fizičko ili mentalno zdravlje osobe (Hill, 2009: 26). Uz to, kanadski primjer ima i neke karakteristike pozitivnog prava, posebno vidljive u načinu financiranja pobačaja kao dijela cjelovite zdravstvene skrbi. Prihvatanje takvog diskursa ima barem dvije važne pravne i političke prednosti za zagovornike/ice prava na pobačaj: omogućuje okvir unutar kojega je moguće uputiti jači otpor različitim ograničenjima pobačaja koja nisu nužno u suprotnosti sa zakonom, a koja uglavnom uzrokuju nedostupnost pobačaja unatoč legalnosti procedure, kao i širi politički teren za osiguravanje reproduktivnih prava stavljajući ih u rodno neutralan kontekst s kojim se može poistovjetiti veći dio populacije u zemlji (Hill, 2009: 4).

Ipak, čak i kada je prekid trudnoće definiran kao medicinska usluga i financijski pokriven unutar javnog zdravstva, ne znači da je pravo na pobačaj u potpunosti otporno na izazove koji mu se upućuju, osobito od strane pro-life snaga. Nakon dekriminalizacije pobačaja na nacionalnoj razini u sudskom procesu *R vs. Morgentaler*, politika pobačaja prebačena je na novi teren – u kanadske provincije i bolničke ustanove, od kojih neke jednostavno odbijaju izvršavati uslugu pobačaja, pokazujući tako da pravo na izbor znači vrlo malo bez primjerene dostupnosti, iako su, unutar javnog zdravstvenog sustava, usluge jednako dostupne svima, barem u teoriji (Brodie, 1994: 134). Poraz na Vrhovnom sudu potaknuo je pro-life snage da napore usmjere na mikro-razinu u pojedinim provincijama, gdje su uspješno zabranili pobačaj u mnogim bolnicama i obeshrabrili liječničko osoblje da izvršava pobačaje. To je osobito problematično za siromašne žene i žene koje žive u ruralnim i/ili konzervativnijim područjima (Arthur, 2009: 4). Također, kada se na pobačaj gleda kao na

negativno pravo, tada se nužno radi o kategoriji „medicinskog modela“ pobačaja¹, unutar koje je pobačaj definiran kao svaka druga medicinska procedura, čije je izvođenje uvjetovano profesionalnom procjenom liječnika/ice koji je izvodi. Upravo je to točka prijepora za mnoge zagovornike/ice pobačaja koji smatraju da se na taj način odluka o pobačaju primarno stavlja u liječničke ruke te se središnje mjesto daje profesionalnoj medicinskoj procjeni umjesto individualnoj, moralnoj procjeni žene (Hill, 2009: 10). Prema ovom viđenju, medicinski model pobačaja jednostavno prebacuje autoritet iz ruku države u ruke liječnika, ostavljajući žene nemoćnima u odlučivanju o vlastitoj sudbini.

Ovaj problem osobito dobiva na težini danas kada se sve više pokušava nametnuti politika prekida trudnoće koja suprotstavlja reproduktivna prava žena „pravu na život“ fetusa (Galić, 2006: 156), što je argument koji pro-life snage sve češće upotrebljavaju. U tako prikazanom konfliktu između prava žene koja želi pobaciti i prava fetusa na život, liječnici/ce se prikazuju kao neutralni posrednici, dok su u stvarnosti upravo oni ti koji odlučuju o smjeru akcije koji će biti „u najboljem interesu fetusa“, postajući tako treća strana na štetu trudne žene (Oberman, 1999: 454). Jedino što proizlazi iz nametanja takve politike jest uskraćivanje pristupa temeljnoj zdravstvenoj potrebi žena – kontroli fertiliteta (Brodie, 1994: 143). Isto tako, „pravo na život“ fetusa postaje osnova na kojoj se medicinsko osoblje može pozvati na zakonski dopušten priziv savjesti, temeljem kojeg vlastita religijska ili moralna uvjerenja stavljaju ispred dobrobiti pacijentice, i to u zakonski dopuštenom okviru, što je u posljednjih nekoliko godina rastući problem u hrvatskom kontekstu. Priznavanje prava fetusu i oblikovanje politika i zakona na temelju tih prava može rezultirati jedino većim brojem ilegalnih i nesigurnih pobačaja, koji će zdravlje i život žene ugroziti više nego bilo koji permisivni zakon o pobačaju. Ako žena želi pobaciti, vjerojatno je da će to učiniti bez obzira na zakonski status pobačaja, zbog čega je bolje „da to učini u odgovarajućim medicinskim uvjetima i izbjegne nepotrebne moguće komplikacije kriminalnog abortusa“ (Tepšić, 1995: 151).

5. Pravni i etički aspekti prava na pobačaj u Republici Hrvatskoj

Reproduktivna prava žena, osobito pravo na pobačaj, iznimno su kompleksno područje za koje interes pokazuje čitav niz različitih društvenih aktera – od medicinske struke, preko stručnjaka/kinja iz područja društvenih znanosti i pravne struke do sveopće javnosti, koja svoj

¹ Ovdje je „medicinski model“ pobačaja potrebno razlikovati od medicinskog pobačaja – dok se „medicinski model“ pobačaja odnosi na pobačaj kao medicinsku proceduru, neovisno o tome kojom se metodom izvodi, medicinski pobačaj je posebna vrsta metode uz korištenje abortivnih pilula, poznatijih kao RU-486.

(moralni) stav o pravu na prekid trudnoće oblikuje na temelju spoznaja svih ranije navedenih autoriteta. Pritom su za društveni status i regulaciju pobačaja najvažniji upravo pravni i etički aspekti pobačaja, temeljem kojih se određuje stupanj dopuštenosti, a time i dostupnosti, prekida trudnoće.

Pravni se aspekti pobačaja u najširem smislu odnose na stupanj permisivnosti zakona koji reguliraju prekid trudnoće, a kreću se od potpune zabrane preko dopuštenosti pod određenim okolnostima (najčešće ugrožen život žene ili teška oštećenja fetusa) do pobačaja bez restrikcija (koji je ipak uvjetovan gestacijskom dobi, a u zakonima nekih država i ograničenjima koja nisu medicinske prirode, poput nužnog savjetovanja, perioda čekanja prije izvršavanja procedure i slično). Etički aspekti pobačaja, pak, tiču se moralnog statusa pobačaja, kako na razini pojedinog društva, tako i individualno, i usko su vezani uz pitanje ima li fetus status ljudskog bića. Iako ne postoji definitivni medicinski odgovor na to pitanje, stavovi se polariziraju upravo na toj točki, a argumentacija se razvija u smjeru naglašavanja prava fetusa, s jedne strane, i prava trudne žene, s druge strane.

5.1. Pravni aspekti prava na pobačaj

Iako pravni status pobačaja nije jedini faktor koji utječe na njegovu dostupnost, ipak ostaje odlučujući u svim državama koje zakonski reguliraju pristup proceduri prekida trudnoće. Kada je pristup pobačaju zakonski ograničen, liječnici/ce su manje spremni obavljati prekid trudnoće, cijena usluge u privatnim ustanovama je razmjerno viša, a u javnim bolnicama rijetko uopće dostupna, a upravo javne bolnice često čine jedini izvor sigurne medicinske usluge za žene niskog socioekonomskog statusa (Rahman, Katzive, Henshaw, 1998: 56). Međutim, „restriktivne mjere koje se predlažu u slučaju pobačaja ne mogu biti racionalno rješenje jer ne mogu iskorijeniti problem neželjene trudnoće. Mogu samo zaoštriti problem, budući da se tako zdravlje i životi žena podvrgavaju još većim rizicima“ (Galić, 2006: 157). Upravo zato je pravna regulacija pobačaja, ukoliko postoji, vrlo važna polazna točka za osiguravanje sigurnog pristupa pobačaju.

U Republici Hrvatskoj pravo na pobačaj uređeno je Zakonom o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece (1978), koji je usvojen u vrijeme Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ). Prema članu 15. navedenog zakona, prekid trudnoće je medicinski zahvat koji se može izvršiti do isteka deset tjedana od dana začeća, a nakon toga ga je moguće izvršiti jedino po odobrenju komisije, a pod uvjetima

i po postupku utvrđenom ovim zakonom. Uporište za donošenje toga zakona bio je Ustav SFRJ iz 1974. godine koji je sadržavao ustavno načelo o pravu čovjeka na slobodno odlučivanje o rađanju djece (čl. 191) (Bijelić, Hodžić, 2014a: 5). Prema tome, radi se o osnovnom ljudskom pravu iz grupe reproduktivnih prava, što ukazuje na stavove zakonodavca po kojima se o pravu na prekid trudnoće promišlja kao o neotuđivom pravu žene (Rittossa, 2005). Da bi se prekid trudnoće izvršio, moraju biti ispunjeni određeni uvjeti propisani zakonom – pobačaj se izvršava na zahtjev trudne žene, što znači da je upravo ona nositeljica prava na pobačaj, a sam prekid trudnoće moguće je izvesti u bolnicama koje imaju organiziranu jedinicu za ginekologiju i porodiljstvo i u drugim zdravstvenim organizacijama udruženog rada koje za to posebno ovlasti republički organ uprave nadležan za poslove zdravstva (Zakon o zdravstvenim mjerama, 1978).

Međutim, donošenjem novog Ustava 1990. godine izostavljene su ustavne odredbe o reproduktivnim pravima iz članka 191. Ustava SFRJ i članka 272. Ustava SR Hrvatske (Rittossa, 2005: 982), što će se kasnije pokazati kao bitan čimbenik u argumentaciji pravne dopuštenosti pobačaja. Upravo je socijalističko nasljeđe Zakona bilo osnova upućenih prigovora i zahtjeva za izmjenama i dopunama Zakona. Prijetnje zakonski propisanom, dostupnom i sigurnom pobačaju u Hrvatskoj započele su 1991. godine kada je Ružica Ćavar, predsjednica udruge Hrvatski pokret za život i obitelj, podnijela zahtjev za ocjenom ustavnosti Zakona (Bijelić, Hodžić, 2014b). Iako je pitanje ustavnosti Zakona do danas ostalo neodgovoreno, u prosincu 2015. godine pojavljuju se indikacije kako bi ono uskoro moglo doći na dnevni red Ustavnog suda.²

Do idućeg prijedloga promjene zakona koji regulira pitanje pobačaja došlo je 1995. godine, kada je posebna komisija Ministarstva zdravstva RH izradila Nacrt prijedloga Zakona o prekidu trudnoće. Međutim, Nacrt prijedloga Zakona nikada nije ušao u saborsku proceduru te ni do danas nije poznata njegova sudbina (Baloban, Črpić, 1998). U spomenutom se Nacrtu pobačaj definirao nešto preciznije nego što je to ranije bio slučaj, a izostavljen je termin „medicinski zahvat“, kao i vremenska dopustivost izvršavanja pobačaja, čime on gubi prizvuk neutralnosti i postaje u jednakoj mjeri etičko i pravno pitanje. Najvažnija promjena ovog Nacrta zakona u odnosu na Zakon o zdravstvenim mjerama sadržana je u članku 20. po kojem se pravo na pobačaj ograničava prigovorom savjesti medicinskog osoblja koje sudjeluje u

² Do trenutka pisanja ovog rada, daljnji razvoj situacije još nije poznat, no temeljem zaoštavanja retorike protivnika pobačaja i neokonzervativne atmosfere u društvu po pitanju reproduktivnih prava, moguće je pretpostaviti da je status legalnog pobačaja u Hrvatskoj, u najmanju ruku, upitan.

prekidu trudnoće. „Liječnici i drugi zdravstveni djelatnici koji sudjeluju u izvršenju pobačaja sukladno odredbama Nacrta ili koji su izjavili prigovor savjesti ne mogu snositi nikakve štetne posljedice. Da se pravo prigovora savjesti ne bi shvatilo osnovom ukidanja prava na pobačaj, u stavku 3. istoga članka izričito stoji da je ovlaštena bolnica dužna osigurati izvršenje prekida trudnoće“ (Rittossa, 2005: 980). Međutim, problemi koji proizlaze iz ovakvog shvaćanja s vremenom su se pokazali većima od koristi, o čemu će se detaljnije raspravljati u posebnom dijelu rada.

Drugi, a zasada i posljednji, prijedlog zakona kojim se htjelo zamijeniti postojeći Zakon o zdravstvenim mjerama jest Prijedlog Zakona o pobačaju Hrvatske stranke prava iz 1996. godine, čija je eksplicitna svrha bila zabraniti izvršavanje pobačaja. „Prijedlog polazi od prava na život iz članka 21. Ustava Republike Hrvatske i ovo pravo tumači na način da je svakom živom biću zagarantirano pravo na život i da zaštita ovoga prava ne smije biti različita u periodu prije i nakon rođenja“ (Ritossa, 2005: 981). Zakonom su predviđene i iznimke od pravila, i to u slučaju životne opasnosti za majku i u slučajevima eugeničke i pravno-etičke indikacije, ali samo do desetog tjedna trudnoće. Međutim, jezik kojim je zakon pisan ostavlja vrlo malo mjesta za pogrešnu interpretaciju namjera zakona – korištenje termina „žena trudnica“ umjesto „trudna žena“, kao i uvođenje obaveznog savjetovanja prije izvršavanja pobačaja jasno ukazuju na primarnu ulogu žene da iznese trudnoću i pokušaj da se kroz savjetovanje žena u to i uvjeri (Rittossa, 2005: 982). Ovaj prijedlog Zakona o zabrani pobačaja je tadašnji ministar zdravstva Andrija Hebrang ocijenio protivnim suvremenim europskim zakonodavstvima i principima Svjetske zdravstvene organizacije te je obavijestio Vladu kako je Ministarstvo zdravstva pripremlilo novu grupu zakona koja sveobuhvatno predlaže mjere planiranja obitelji, smanjenja broja pobačaja, umjetne oplodnje i sterilizacije, no koje do danas javnosti nikada nisu predstavljene (Bijelić, Hodžić, 2014b: 5).

Iako su donošenjem novog Ustava 1990. godine izostavljene ustavne odredbe o reproduktivnim pravima iz članka 191. Ustava SFRJ i članka 272. Ustava SR Hrvatske, to ne znači da reproduktivna prava nestaju ili gube svojstvo osnovnog ljudskog prava ako su kao takva upisana u međunarodne dokumente koje je Republika Hrvatska potpisala i ratificirala (Rittossa, 2005: 983). Jedan takav međunarodni dokument jest i Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) kao jedini međunarodni ugovor o ljudskim pravima koji potvrđuje reproduktivna prava žena, a kojeg je Republika Hrvatska ratificirala 9. rujna 1992.

godine³. Članak 16. Konvencije propisuje da države stranke poduzimaju sve odgovarajuće mjere radi uklanjanja diskriminacije žena u svim pitanjima koja se odnose na brak i obiteljske odnose, a posebice osiguravaju, na osnovi jednakosti muškaraca i žena (...) jednaka prava na slobodno i odgovorno odlučivanje o broju i razmaku između svoje djece, te pristup informacijama, obrazovanju i sredstvima koja im omogućuju korištenje ovim pravima (stavak 1., točka e)⁴. Samim time što je Republika Hrvatska prihvatila CEDAW Konvenciju, opovrgavaju se argumenti da se prokreativna prava ne mogu smatrati jednim od osnovnih ljudskih prava (Rittossa, 2005: 984). Hoće li takvo shvaćanje prevagnuti, ovisi o nizu različitih čimbenika, među kojima su i ostala prava koja proizlaze iz ustavnog poretka Republike Hrvatske. Pravo na slobodno i odgovorno odlučivanje o rađanju djece moguće je povezati i s pravom na život iz članka 21. Ustava RH⁵, prema kojem svako ljudsko biće ima pravo na život. Međutim, ovakvom odredbom nije dana osnova za konačno rješavanje prijepora oko pobačaja jer su obje strane, i protivnici i zagovornici ovoga prava, pronašli elemente za neke druge buduće pregovaračke pozicije (Rittossa, 2005: 984). Pitanje prava na život ljudskog bića u ovom kontekstu postaje sporno time što ne postoji konsenzus o tome smatra li se fetus ljudskim bićem. Međunarodni pravni akti koji govore o pravu na život, zbog nomotehničke prirode svojih odredbi, ne razjašnjavaju ovu problematiku, zbog čega pravo na život nije u potpunosti određeno, što umanjuje njegovu moć da služi kao osnova za opravdanje posebnih prava (Rittossa, 2005).

Iako je Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece u Hrvatskoj na snazi gotovo 40 godina, to ne znači da je on idealan i da ga ne treba propitivati. Unatoč tome što je njime ženama „omogućeno slobodno odlučivanje o prekidu trudnoće, istovremeno se uočava i zastarjelost ove legislative, njena neutemeljenost na zakonima RH i trenutnom zdravstvenom sustavu, kao i neusklađenost sa suvremenim medicinsko-znanstvenim razvojem. S druge strane, bilo kakav novi pokušaj zakonskog uređivanja ovog područja može biti opasan i voditi u potencijalno ograničavanje dostupnosti pobačaja, kada u obzir uzmemo trenutnu društvenu klimu koju karakterizira jačanje i konsolidacija neokonzervativnih grupacija te snažan utjecaj Katoličke crkve“ (Bijelić, Hodžić, 2005: 13). Zakon je svakako potrebno uskladiti s novim dostignućima i saznanjima u

³ Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena međunarodni je ugovor te je, sukladno članku 140. Ustava Republike Hrvatske, dio unutarnjeg pravnog poretka i po pravnoj snazi iznad zakona (Štimac Radin, 2009: 6).

⁴ Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (2009)

⁵ Ustav Republike Hrvatske (pročišćeni tekst), NN 56/90, 135/97, 8/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14

medicini, pravu i drugim društvenim znanostima, ali ne na način da se ženi oduzme pravo na samostalno odlučivanje o vlastitom tijelu, već da se njena autonomija i tjelesni integritet zaštite kako godine reproduktivne borbe za bi bile bačene u vjetar.

5.2. Etički aspekti prava na pobačaj

Jedan od razloga zašto je debata o pravu na pobačaj (još) uvijek prisutna u javnom diskursu jest i moralni status pobačaja, koji je uvjetovan njegovim etičkim aspektima. Pitanje pobačaja jedno je od gorućih pitanja koja su, otkako je društva, dijelila javnost na uglavnom dvije suprotstavljene strane – zagovornike/ice pobačaja, koji se okupljaju unutar *pro-choice* pokreta, i protivnike/ice pobačaja, okupljenih oko *pro-life* pokreta. Dok zagovornici prava na pobačaj polaze od stava da žena ima pravo samostalno donositi odluke o vlastitom tijelu i životu, protivnici/ce pobačaja naglasak stavljaju na pravo na život fetusa⁶, podrazumijevajući pritom da fetus ima status ljudskog bića. Također, stav prema pobačaju kod protivnika prekida trudnoće povezan je i s religijskom samoidentifikacijom i učenjem Crkve da život počinje začećem, o čemu će više riječi biti u nastavku. Pitanje je li fetus osoba sa svim pripadajućim ljudskim pravima kompleksno je pitanje u središtu brojnih znanstvenih disciplina, od medicine do filozofije, pa će se zbog nemogućnosti obuhvaćanja cjelokupne problematike ovog pitanja na njega u radu osvrnuti tek u osnovnim crtama. Umjesto toga, iznijet će se glavni argumenti koje obje strane koriste u debati o pobačaju.

Kao što je već spomenuto, glavni argument protivnika pobačaja sastoji se u tvrdnji da ljudski život počinje začećem, na čemu temelje svoje protivljenje pobačaju, ali i zahtjeve za zakonskom zabranom istoga. Ističu kako nikakva (moralno) značajna granica ne može biti ni trenutak rođenja, ni pomicanje, ni sposobnost za samostalan život. Budući da su fetus i dijete prema genetskom kodu, obličju, stupnju svijesti, osjetu bola jedno te isto biće, prostorni položaj unutar ili izvan maternice ne utječe na prava fetusa, stoga je svaki pobačaj ubojstvo koje treba zakonom spriječiti (Cerjan Letica, 1997). Međutim, kako ističu zagovornici pobačaja, ni fetusova sličnost osobi ni njegova potencijalna osobnost ne osiguravaju temelje za tvrdnju da pravo fetusa na život može biti jače od prava žene na pobačaj. „U situaciji sukoba prava, pravo bilo koje stvarne osobe neizbježno preteže nad pravom potencijalne osobe“ (Warren, 1995: 54). Čak i ako se prihvati pretpostavka da fetus posjeduje određena

⁶ Iako se u raspravama o pobačaju uglavnom govori o fetusu, to nije potpuno ispravno s medicinskog stajališta. Fetus označava stupanj razvoja nakon zigote i embrija, pa do trenutka rođenja, a pobačaj se može izvršiti u različitim stadijima trudnoće, pa tako i prije nego što se fetus razvije (Prijić, 1995). No, zbog izbjegavanja terminološke zbrke, u radu će se koristiti pojam fetusa, kao što je to obično slučaj u debatama o pobačaju.

prava, to je samo prvi korak u određivanju moralnog statusa pobačaja – drugi se korak sastoji u pronalaženju rješenja sukoba između prava fetusa i prava žene koja želi pobaciti, čemu se dosada posvećivalo premalo pozornosti.

Jedan dio anti-choice struje smatra pobačaj opravdanim u određenim okolnostima, primjerice, ako je ugrožen život žene ili ako je trudnoća posljedica silovanja ili incesta. Međutim, na toj točki se gubi vjerodostojnost argumenta da je fetus ljudsko biće s pripadajućim pravima – fetus koji nastane na nenasilan način ima jednaka svojstva i kao onaj koji nastane na nasilan način. Jednako tako, odobravanjem pobačaja radi spašavanja života žene implicitno se priznaje da žena ipak ima veća prava od (potencijalnog) fetusa. Što je više dopuštenih iznimaka, jasnije je da konzervativni stav barem dijela protivnika pobačaja ne pretpostavlja da je fetus ljudsko biće. S druge strane rasprave, liberalni stavovi o pobačaju ne proizlaze samo iz negiranja da je fetus ljudsko biće s pravom na život, već obuhvaćaju čitav niz važnih razloga – ne samo u slučajevima spašavanja života žene ili silovanja i incesta, već i u slučajevima teških deformacija fetusa, brige zbog načina na koji bi neželjena trudnoća utjecala na njen život, ali i činjenice da se država nema pravo miješati u privatne odluke, barem do trenutka kada je fetus dovoljno razvijen za posjedovanje osobnih interesa (Dworkin, 1995), što je bila i argumentacija na temelju koje je ozakonjeno pravo na pobačaj u slučaju *Roe vs. Wade* u Americi.

Jedan od argumenata koje obje strane koriste, ali na različite načine, jesu i posljedice koje bi proizašle iz zabrane pobačaja. Zagovornici prava na izbor ističu negativne posljedice potencijalne zabrane prekida trudnoće – zabrana pobačaja ne bi dovela do nestanka pobačaja, već samo do nesigurnih i po život žene opasnih pobačaja, zbog čega je legalan pobačaj moguće i moralno opravdati. Prema liberalnom stavu, zabrana pobačaja ne smanjuje broj obavljenih pobačaja, već povećava poteškoće i opasnosti za žene s neželjenom trudnoćom (Singer, 1995). S druge strane, protivnici pobačaja navode kako bi zabrana pobačaja pomogla demografskoj obnovi, što je osobito primjenjivo na hrvatski kontekst – izrazito nepovoljna demografska slika Hrvatske koristi se za križarski rat protiv slobode pobačaja, koji se, uz kontracepciju, drži osnovnim razlogom sve manjeg broja rođene djece (Cerjan Letica, 1997). Neokonzervativni akteri u Hrvatskoj nastoje kroz formalno i kroz neformalno političko djelovanje kontrolirati žene kao „nositeljice nacionalnog bića“ što ukratko znači – kontrolirati reprodukciju nacije, a to je moguće jedino tako da žene svedu na nešto ispod razine ljudskog bića, kako bi one mogle uspješno obavljati važnu državotvornu ili nacionalnu funkciju – prokreaciju, ističe Kovačević (2015). Pronatalitetna populacijska politika podrazumijeva bitno

drukčije mjere i poticaje od strane države (Hrabar, 2015). Forsiranje (nepotpune i promašene) pronatalitetne politike u Hrvatskoj započelo je nakon osamostaljenja Hrvatske, za vrijeme Franje Tuđmana, a danas ponovno svjedočimo usponu nekonzervativnih anti-choice grupacija koje sličnom retorikom žele dokinuti pravo na slobodno odlučivanje o rađanju djece.

Odobranje ili protivljenje pravu na pobačaj usko je vezano i uz religijsku samoidentifikaciju, osobito u zemljama poput Hrvatske, gdje religija čini važan dio nacionalnog identiteta. U katoličkoj tradiciji postoji jasna svijest o pobačaju kao prekidu života, o čemu govore i noviji crkveni dokumenti koji, počevši od Drugog vatikanskog koncila, izričito osuđuju pobačaj i tretiraju ga kao teški zločin (Baloban, Črpić, 1998). Istraživanje Gorana Goldbergera pokazalo je kako „faktor opcije života iznadprosječno prihvaćaju uvjereni vjernici“, kao i da „prihvatanje opcije života raste linearno kako raste religioznost ispitanika“ (Goldberger, 2005: 424), što se temelji na učenju Crkve da život počinje začećem. Jednako tako, prihvaćanje opcije izbora raste linearno kako pada religioznost ispitanika. Slične rezultate na primjeru Republike Hrvatske pokazuju i druga istraživanja provedena na ovu temu (usp. Baloban, Črpić, 1998; Labus, 2000).

6. Stanje prava na pobačaj u Republici Hrvatskoj

Društveno-političke promjene u Hrvatskoj s početka devedesetih omogućile su otvoreniju društvenu i znanstvenu problematizaciju pobačaja, njegove zakonske regulacije, kao i stavova javnosti, društvenih institucija i interesnih skupina o pobačaju, uz naglašavanje moralnih i etičkih diskrepancija (Goldberger, 2005). Debata na temu pobačaja do danas se ne smiruje, dapače, u novonastalim političkim okolnostima postaje još aktualnija i premješta se s margina u središte interesa javnosti i znanstvene zajednice. Kako bi se bolje razumijeli uvjeti koji su doveli do današnjeg statusa pobačaja u društvu, dat će se kratki povijesni pregled borbe za pravo na pobačaj u Hrvatskoj, a zatim i pregled trenutnog stanja i problema koji danas utječu na ostvarivanje tog prava u praksi.

6.1. Povijest borbe za pravo na pobačaj u Republici Hrvatskoj

Za vrijeme socijalističke Jugoslavije, žene počinju dobivati prava koja su dotad bila rezervirana samo za muškarce, poput zaposlenja i veće moći unutar bračnih odnosa, barem na papiru. Svim je ženama omogućena besplatna zdravstvena njega tijekom trudnoće, u porodu i nakon poroda, a od 1952. godine, usvajanjem Uredbe o postupku za dopušteni prekid trudnoće, pobačaj postaje legalan i u većini država najčešće korištena metoda kontracepcije

(Albanese, 2003). Do daljnje liberalizacije pobačaja dolazi 1969. godine donošenjem Općeg zakona o prekidu trudnoće, kojim se priznaju osobni motivi žene za pobačaj te se istodobno naglašava važnost znanstvenog prosvjeđivanja i preventivnog djelovanja (Perinčić, 1990). Rezolucija o planiranju porodice iz 1969. godine ističe pravo roditelja da sami odlučuju o broju djece i razmaku između poroda kao jedno od osnovnih ljudskih prava i dužnosti.

Uobičajeno je mišljenje da su se žene u vrijeme socijalizma oslanjale na pobačaj kao metodu kontracepcije jer moderni oblici zaštite nisu bili dostupni, no u Jugoslaviji to nije bio slučaj – za razliku od drugih istočnoeuropskih zemalja, u Jugoslaviji je većina drugih metoda kontracepcije bila dostupna od kraja šezdesetih godina (Drezgić, 2004). Visinu stope pobačaja u Jugoslaviji, unatoč dostupnosti sredstava kontracepcije, moguće je objasniti kao posljedicu dublje ukorijenjenih kulturnih obrazaca vezanih uz asimetrične rodne odnose moći unutar privatne domene (Morokvašić, 1984). Tijekom socijalizma, pitanje pobačaja primarno je bilo zdravstveno ili socijalno pitanje, no situacija se mijenja u post-socijalističkom periodu, kada problematika pobačaja postaje politizirano žensko pitanje (Drezgić, 2004). Upravo iz toga proizlazi činjenica da je pitanje pobačaja i drugih reproduktivnih prava nemoguće odvojiti od šireg sociopolitičkog konteksta dane nacije, što je osobito vidljivo na primjeru socijalističke Jugoslavije i država koje su nastale njenim raspadom, pa tako i Republike Hrvatske.

S početkom devedesetih godina i raspadom Jugoslavije, kao i rastućim nacionalizmom na području bivše države, pitanje pobačaja reduciralo se na pitanje biološkog opstanka nacije, što je bilo karakteristično za sve zemlje u regiji, pa tako i Republiku Hrvatsku (Drezgić, 2004). Zbog tranzicije, rata, privatizacije, reforme sustava socijalne politike i drugih društvenih promjena, tijekom devedesetih je u Hrvatskoj zabilježena demografska recesija i niska stopa fertiliteta te posljedično prisutnost alarmantnog diskursa o nacionalnom opstanku (Goldberger, 2005). Nakon dolaska Franje Tuđmana na vlast, započinje oblikovanje novog identiteta samostalne Hrvatske, u kojem su žene imale centralnu ulogu – i to kao „majke nacije“. Žene i obitelji se izdašno poticalo na osnivanje velikih obitelji u kojima bi se „odgajali budući Hrvati“, dok su usporedno s tim postojali pokušaji da se neudane/neoženjene pojedinke i pojedince bez djece kažnjava višim porezima. Od 1975. do 1978. godine, kada je donesen Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece, stopa pobačaja u Jugoslaviji je rasla – broj legalno induciranih pobačaja na 100 živorođenih 1975. godine iznosio je 58,49, dok se tri godine kasnije popeo na 60,56 (Perinčić, 1990). Visoka stopa pobačaja u ovom je kontekstu postala snažna metafora za one koji su tvrdili da je niska stopa fertiliteta slika biološkog i moralnog propadanja nacije – u takvim je

okolnostima stvorena atmosfera u kojem je liberalni zakon o pobačaju iz 1978. godine bio glavni krivac niske stope fertiliteta, potičući vladajuću nacionalističku garnituru da ga ograniči ili u potpunosti ukine (Drezgić, 2004). Uskoro je uslijedilo izuzeće pobačaja iz korpusa besplatnih zdravstvenih usluga, zbog čega su cijene procedure prekida trudnoće postale vrlo visoke i neujednačene u različitim bolnicama, što je i danas prisutan problem o kojem će riječi biti kasnije.

U takvom kontekstu jasno dolazi do izražaja retradicionalizacija obiteljskih odnosa – s pomakom od socijalističke prema nacionalističkoj paradigmi došlo je i do promjene u diskursu primjerene uloge žene u društvu. Nova nacionalistička ikonografija žene kao žrtve rata i simbola patnje domovine zamijenila je socijalistički prikaz žene kao radnice, formalno ravnopravne muškarcima. Nacionalistička retorika i njena pravna i društvena praksa pretvorila je žene u objekte nacionalističkog političkog projekta, kao oruđe izgradnje i reprodukcije nacije (Shiffman, Skrabalo, Subotic, 2002). Ne smije se zanemariti niti uloga Katoličke crkve i njenih stavova prema braku, obitelji, seksualnosti i proklamiranom cilju „moralne obnove“ – već je 1992. godine tadašnji kardinal Kuharić zatražio od Sabora potpunu zabranu pobačaja i kontracepcije, iako neuspješno, zahvaljujući negativnim reakcijama javnosti i naporima feminističkih organizacija. Sve navedeno stvorilo je podlogu za izazove zakonu o pobačaju koji su se oblikovali u ranije spomenute prijedloge izmjena zakona iz 1995. i 1996. godine. Tih je godina osnovano i Hrvatsko katoličko liječničko društvo (HKLD) koje je počelo aktivnu kampanju za zabranu pobačaja, čime je počeo pokret uspona pro-life aktivizma u Hrvatskoj koji traje do danas (Galić, 2011a: 304). Značajnu ulogu u zaustavljanju uvođenja restriktivne legislative imale su feminističke grupe i organizacije civilnog društva, pa je tako 1995. godine grupa za ženska ljudska prava B.a.B.e, zajedno s ostalim ženskim organizacijama, prikupila 20 tisuća potpisa protiv zakonske zabrane pobačaja, što je zasigurno imalo utjecaja na odustajanje Ministarstva zdravstva od pripreme nove grupe zakona (Bijelić, Hodžić, 2014b).

Od neuspjeha predloženih izmjena zakona sredinom devedesetih do danas, problematika pobačaja javljala se u javnom diskursu više ili manje izraženo, uglavnom ovisno o ideološkoj orijentaciji vladajuće garniture. Međutim, nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju 2013. godine, primjetni su sve jači utjecaji iz drugih europskih zemalja, osobito onih sa sličnom demografskom, primarno vjerskom, strukturom stanovništva, što je potaknulo negativan trend u osiguravanju reproduktivnih prava žena u Hrvatskoj. Trenutna situacija po

pitanju prava na pobačaj u Hrvatskoj pokazuje znakove vraćanja u „mračne devedesete“ – ovoga puta na suptilan, ali ništa manje opasan način.

6.2. Trenutno stanje prava na pobačaj u Republici Hrvatskoj

Pravo na legalan i siguran prekid trudnoće predstavlja jedno od osnovnih reproduktivnih prava žena koje je, unatoč tome, u Hrvatskoj neprestano na meti napada različitih konzervativnih političkih i civilnih organizacija. Prema članu 15. Zakona o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece, u Republici Hrvatskoj pobačaj na zahtjev legalno je dopušten do isteka deset tjedana od dana začeća. Iako na papiru legalan od 1978. godine, pobačaj je u Republici Hrvatskoj sve teže dostupan u praksi, uglavnom zahvaljujući sve brojnijim inicijativama i organizacijama neokonzervativnog predznaka koje, pod opravdanjem brige „za život“, nastoje osporiti ženama pravo na tjelesni integritet i samostalno donošenje odluka o vlastitom tijelu i zdravlju. Ti pokušaji poprimaju različite oblike i nastaju na različitim razinama – od civilnog društva i medija preko zdravstva do politike. „Zato je reprodukcija uvijek političko pitanje za žene koje nikada nije zauvijek obranjeno, nego stoji pred svakom novom generacijom žena kao imperativ i izazov“ (Galić, 2011a: 299).

U svim patrijarhalnim društvima, pa tako i u hrvatskom, glavna društvena očekivanja od žena svode se na njihove reproduktivne funkcije. Iako su moderna društva promijenila mnoge od karakteristika rigidnih patrijarhata koji su žene svodili isključivo na reproduktivnu funkciju, ni moderna društva nisu lišena seksizma u tom smislu, pa se od žena i dalje očekuje da primarno ispunjavaju ulogu majki i odgajateljica (Galić, 2011b). Navedeno su potvrdila i sociološka istraživanja provedena na ovu tematiku – istraživanje provedeno 2004. godine na reprezentativnom uzorku pokazalo je kako 49 posto populacije u Hrvatskoj smatra majčinstvo glavnom ženskom ulogom, dok se u ponovljenom istraživanju 2010. godine taj postotak povećao na čak 54 posto, iz čega proizlazi da više od polovice nacionalne populacije u Hrvatskoj majčinstvo smatra primarnom ulogom koju žena treba ispuniti u društvu (Galić, Klasnić, Jurković Kuruc, 2014). Kada tome dodamo činjenicu da je u Hrvatskoj većinsko stanovništvo katoličke vjeroispovijesti, posebno treba naglasiti položaj i ulogu Crkve, kao i značaj njenih stavova prema obitelji, seksualnosti, braku i proklamiranom cilju „moralne obnove“ (Goldberger, 2005). Također, istraživanje provedeno 2014. godine na uzorku od 530 studentica Sveučilišta u Zagrebu pokazalo je kako 18 posto studentica smatra da žena „ne može ispuniti pravi smisao svoga života dok ne postane majka“, te da žena koja „očekuje

poštovanje mora prvenstveno biti dobra majka“ (Galić, Klasnić, Kuruc, 2014). Iako uzorak u ovom istraživanju nije reprezentativan za studentsku populaciju, rezultati su ipak indikativni kao pokazatelj stavova mlađe generacije žena, osobito ako se uzme u obzir rastuća religioznost mladih pod utjecajem vjeronauka u školama (Črpić, Zrinščak, 2010). Na sličan zaključak upućuju i rezultati već spomenutog istraživanja iz 2014. godine, koji su pokazali kako među studenticama nije uspostavljeno načelo reproduktivne samodeterminacije – dok deklarativno odobravaju pravo žene na samostalno odlučivanje o vlastitom tijelu, velik dio njih smatra da se pobačajem prekida već započeti život (44 posto), a slučaju da im se partner protivi pobačaju, samo nešto više od 40 posto smatra da žena ipak treba sama odlučiti o pobačaju (Galić, Klasnić, Kuruc, 2014).

S obzirom na podatke o majčinstvu kao preferiranoj ulozi za žene, možda iznenađuje činjenica da istraživanja u posljednjih desetak godina u Hrvatskoj pokazuju sve veće podupiranje prava žene na izbor u kontekstu (ne)zadržavanja trudnoće. Prema rezultatima istraživanja iz 1998. godine, gotovo 65 posto populacije smatra da žene trebaju moći odlučiti o pobačaju, dok se 73 posto građana i građanki pretežno slaže s tvrdnjom da je pobačaj u nekim slučajevima opravdan, pri čemu se uglavnom misli na dva slučaja: kada je ugrožen život žene i kada je vjerojatno da je fetus tjelesno oštećen (Baloban, Črpić, 1998). Slične rezultate pokazuje i istraživanje provedeno 2005. godine, prema kojima se 62 posto populacije slaže sa stavom da žena treba sama odlučiti o pobačaju, dok 74 posto populacije opravdava pobačaj u slučaju teškog oštećenja fetusa (Goldberger, 2005). Istraživanje provedeno 2007. godine također je potvrdilo rezultate prethodnih istraživanja – 62 posto ispitanika/ica na nacionalnom uzorku slaže se da odluka o prekidu trudnoće pripada ženi (Cifrić, Marinović Jerolimov, 2007). Posljednje istraživanje o reproduktivnim pravima na reprezentativnom uzorku hrvatske populacije provedeno 2009. godine pokazalo je da se 67 posto ispitanika i 82 posto ispitanica slaže u mišljenju da „žena treba imati pravo izbora o zadržavanju trudnoće“ (Galić, 2009). Bilo bi zanimljivo provesti istraživanje o stavovima prema pobačaju u ovom trenutku, s obzirom na rastuće neokonzervativne prijetnje reproduktivnim pravima u posljednjih nekoliko godina, kako na političkoj, tako i na razini niza organizacija civilnog društva koje vrlo promišljeno i organizirano nastoje dokinuti desetljeća reproduktivne borbe.

Trendovi rađanja u Republici Hrvatskoj mogu se statistički pratiti preko podataka koje u obliku izvješća o porođajima i prekidima trudnoća svake godine objavljuje Hrvatski zavod za javno zdravstvo (HZJZ). Prema podacima Hrvatskog zdravstveno-statističkog ljetopisa za

2015. godinu, u istoj je godini prijavljeno 8362 prekida trudnoće, od čega je 3002 legalno induciranih prekida trudnoće (35,9 posto), što predstavlja pad u odnosu na godinu ranije. Broj mladih djevojaka do 19 godina koje su obavljale pobačaj na zahtjev u 2015. godini bio je 226 (7,5 posto), dok je najveći broj prekida trudnoće zabilježen u dobnoj skupini od 30 do 39 godina, i to kod žena koje već imaju djecu – 1366 žena (45,5 posto). Ako se pogledaju podaci za 2005. i 2010. godinu, vidljivo je da se u posljednjih 10 godina stopa legalno induciranih pobačaja kontinuirano smanjuje – u 2005. godini ih je bilo 4563 ili 44,5 posto ukupnog broja pobačaja, dok je 2010. godine taj broj iznosio 4043 (39,8 posto). U oba navedena razdoblja, najveći broj prekida trudnoće također je zabilježen u dobnoj skupini od 30 do 39 godina, kod žena koje već imaju djecu. Iako podaci o padu broja legalno induciranih pobačaja može izgledati obećavajuće, statističke je podatke u ovom slučaju potrebno oprezno interpretirati iz nekoliko razloga. Unatoč zakonskoj obvezi, sve zdravstvene ustanove još uvijek ne izvještavaju o prekidima trudnoća na propisanom obrascu, a prema informacijama iz HZJZ pristigle prijave često su nepotpune. Ta podregistracija rezultat je evidentiranja „socijalno uvjetovanih“ prekida trudnoće kroz djelatnosti dnevnih bolnica bez uvođenja u Bolnički informacijski sustav (BIS), a samim tim i bez ispunjavanja zakonski propisanog obrasca pod nazivom „Prijava prekida trudnoće“ (Bijelić, Hodžić, 2014b). Osim toga, s obzirom da se u Hrvatskoj vode se samo podaci o prekidima trudnoće u ovlaštenim klinikama, „nepoznat je ukupan broj i vrsta prekida trudnoća koji se obavljaju na neovlaštenim mjestima, te od strane često neovlaštenih osoba, tj. ilegalno, što znači da je podatak o apsolutnom padu prekida trudnoća vrlo vjerojatno – pogrešan“ (Galić, 2006: 155).

Danas je pravo na siguran i legalan pobačaj u Hrvatskoj opterećeno različitim problemima, a u nastavku ćemo se osvrnuti na dva problema koja su u hrvatskom kontekstu najviše izražena: dostupnost, koja ovdje podrazumijeva cijenu pobačaja i priziv savjesti, i djelovanje anti-choice inicijativa.

6.2.1. Problem dostupnosti pobačaja u Republici Hrvatskoj

Unatoč napretku koji je neminovno postignut po pitanju reproduktivnih prava žena, širok raspon kulturalnih, regulatornih i zakonskih prepreka onemogućavaju i/ili otežavaju pristup prekidu trudnoće. Sama činjenica da je pobačaj zakonski dopušten ne znači puno kada se uzmu u obzir različiti načini na koje se pravo na prekid trudnoće nastoji osporiti i ograničiti u praksi. Problem dostupnosti pobačaja u posljednjih nekoliko godina u Hrvatskoj poprima sve ozbiljnije razmjere te postaje velik kamen spoticanja u nastojanju da žene zadrže kontrolu

nad vlastitim tijelom i reprodukcijom. U Hrvatskoj je moguće izdvojiti nekoliko izravnih prijetnji pravu na pobačaj, koje se temelje na (previsokoj) cijeni usluge prekida trudnoće i raširenoj pojavi priziva savjesti medicinskog osoblja.

Pobačaj predstavlja medicinsku uslugu koja se u Republici Hrvatskoj pruža u zdravstvenim institucijama koje su u sastavu državnog sustava javnog zdravstva, kao i u privatnim medicinskim institucijama koje svoje usluge pružaju na tržištu medicinskih usluga. Bilo da se pruža u medicinskoj instituciji iz državnog sustava ili privatnoj instituciji, troškovi medicinskog zahvata prekida trudnoće nisu pokriveni zdravstvenim osiguranjem, već ih plaća sama žena koja želi prekinuti trudnoću (Ured Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova RH, 2015). S obzirom da cijena pobačaja nije usuglašena na državnoj razini, svaka pojedina zdravstvena ustanova ovlaštena za obavljanje prekida trudnoće sama određuje cijenu usluge. To dovodi do velikih diskrepancija u cijeni, koja može varirati od nekoliko stotina kuna pa čak do iznosa u visini minimalne plaće, što predstavlja velik problem za žene slabijeg socioekonomskog statusa, koje financijski nisu u mogućnosti ostvariti svoje zakonom zajamčeno pravo. „Potpuna autonomija zdravstvenih ustanova u pogledu usluge prekida trudnoće počela je predstavljati javno-zdravstveni problem jer je u konačnici rezultirala ograničenom dostupnošću te određenom pravnom i medicinskom nesigurnošću za žene“ (Ured Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova, 2015). Također, osim neopravdano visoke cijene, potrebno je spomenuti i čimbenik lokacije – u ruralnim sredinama pobačaj je općenito manje dostupan zbog malog broja ili čak nepostojanja zdravstvenih institucija ovlaštenih za obavljanje prekida trudnoće. Osim toga, u takvim sredinama pobačaj obično nosi i veću stigmiju i osudu okoline, zbog čega žene ili zadržavaju neželjenu trudnoću ili su prisiljene putovati u veći grad, što za sobom opet povlači dodatne financijske i ostale probleme.

Osobito rasprostranjen problem po pitanju dostupnosti pobačaja u Hrvatskoj predstavlja priziv savjesti, koji je u posljednjih nekoliko godina postao neizostavan dio rasprava o pravu na prekid trudnoće, a u Hrvatskoj se javlja početkom devedesetih. Pitanje priziva savjesti u Hrvatskoj regulira Zakon o liječništvu u kojem se navodi da „radi svojih etičkih, vjerskih ili moralnih nazora, odnosno uvjerenja liječnik se ima pravo pozvati na priziv savjesti te odbiti provođenje dijagnostike, liječenja i rehabilitacije pacijenta, ako se to ne kosi s pravilima struke te ako time ne uzrokuje trajne posljedice za zdravlje ili ne ugrozi život pacijenta. O svojoj odluci mora pravodobno izvijestiti pacijenta te ga uputiti drugom liječniku iste struke“. Iako je regulirano Zakonom o liječništvu i time zakonski dopušteno, pravo na priziv savjesti nerijetko suprotstavlja pravo liječnika pravu osobe koja traži medicinsku

uslugu, u ovom slučaju, žene. Johnson et al. (2013) navode da, iako i druge regulatorne i zakonske prepreke također mogu predstavljati poteškoće u pristupu pobačaju, pravo na priziv savjesti jedinstven je problem jer stvara napetost u odnosu između zaštite i ostvarivanja ženskih prava i prava zdravstvenih djelatnika/ica na moralna/religijska uvjerenja.

Priziv savjesti je i pravo koje doživljava zloupotrebe: prema informacijama dobivenim od pojedinih liječnika, neke osobe za vrijeme specijalizacije kao dio svog posla obavljaju pobačaje, dok kasnije više ne, ističu Bijelić i Hodžić (2014b). Zloupotreba se javlja i u obliku zaštite od moguće diskriminacije u slučaju izvršavanja pobačaja – kako se ne bi morali suočiti s potencijalnom društvenom stigmom koja može pratiti pružanje usluge pobačaja, liječnici/ce se pozivaju na priziv savjesti i tako se ograđuju od pravnih posljedica neizvršavanja pobačaja (Faundes, Duarte, Duarte Osis, 2013). Također, priziv savjesti se koristi kao izlika za neispunjavanje dužnosti koje medicinska profesija stavlja na prvo mjesto – odgovornost i brigu za dobrobit pacijentice, u usporedbi s kojom su sve ostale dužnosti sekundarne. Iako su brojni pravni dokumenti i povelje o ljudskim pravima prepoznale važnost stavljanja zdravlja žene ispred prava na priziv savjesti, u praksi se to često zanemaruje, o čemu svjedoči i postotak medicinskog osoblja u svijetu koji se poziva na priziv savjesti – procjenjuje se da oko deset posto ginekologa/inja u Velikoj Britaniji koristi priziv savjesti, dok u Italiji taj postotak raste i do 70 posto (Chavkin, Leitman, Polin, 2013). Što se tiče Hrvatske, službenih statistika o prizivu savjesti nema. U HZJZ-u se ne prikupljaju podaci te se ne vodi evidencija o korištenju prava na priziv savjesti bolničkog osoblja, već se to regulira na razini pojedine zdravstvene ustanove. Na nivou bolnica, ginekolozi/inje moraju nadređenim osobama dati izjavu o prizivu savjesti. Izjava može biti usmena te se u nekim bolnicama daje samo jedanput, dok se u nekim drugim potpisuje formular, koji se obnavlja nakon određenog vremenskog perioda. Prema informacijama iz bolnica, radi se o interno definiranom bolničkom dokumentu, a ne o standardiziranom formularu, budući da ovo pitanje nije regulirano na razini Ministarstva zdravlja (Bijelić, Hodžić, 2014b).

Iako se pravo na priziv savjesti shvaća kao individualno pravo temeljeno na moralnom i/ili religijskom integritetu pojedinca, a ne kao pravo institucije, nerijetko se događa da zdravstvene institucije u korijenu kojih se nalazi religijska pozadina potiču svoje zaposlenike/ice da odbiju pružiti legalno dopuštenu uslugu (Chavkin, Leitman, Polin, 2013). Navedeno pokazuju i podaci istraživanja kojeg je proveo Ured pravobraniteljice za ravnopravnost spolova RH (2015) – prema informacijama dobivenim od zdravstvenih ustanova, od njih 30 uključenih u istraživanje, legalno inducirani prekid trudnoće moguće je

obaviti u 24 (80 posto), dok u preostalim 6 (20 posto) nije moguće zbog priziva savjesti svih zdravstvenih djelatnika/ica. Do kraja 2014. godine, neke od bolnica koje zbog priziva savjesti djelatnika/ca nisu bile u mogućnosti osigurati zdravstvenu uslugu inducirano pobačaja su, sukladno nalogu Ministarstva zdravlja, angažirale vanjske suradnike/ce te na taj način omogućile ženama da obave zahvat u tim bolnicama. No, iznimke su ostale: Klinička bolnica Sveti Duh i Opća županijska bolnica Požega, u kojima se kompletno liječničko osoblje poziva na priziv savjesti, što znatno ograničava reproduktivna prava žena i otežava rad ostalih bolnica koje zbog toga snose teret obavljanja procedure prekida trudnoće.

Savulescu (2006) ističe kako je usluga koju pacijentica treba definirana zakonom i distribucijom medicinskih resursa, što zahtijeva da se u obzir uzmu informirane želje pacijentice i njena dobrobit. Ako medicinsko osoblje nije spremno pružiti legalnu, učinkovitu i korisnu njegu i zdravstvenu brigu pacijentima/icama jer se ona kosi s njihovim moralnim uvjerenjima, ne bi se trebali baviti tim zvanjem. Neki ovo stajalište smatraju preradikalnim te potiču pronalaženje ravnoteže između prava na priziv savjesti i prava žena na pobačaj, no problem nastaje kada ne postoji dovoljno političke ni druge volje da se takva ravnoteža uspostavi. Priziv savjesti narušava zakonsko pravo na zdravstvenu zaštitu i poziva na diskriminaciju osoba kojima je potrebna određena usluga u javnim ustanovama, te je u neskladu s etičkom obavezom služenja javnosti (Fiala, Arthur, 2014). Iako je pravo na slobodu mišljenja, uvjerenja i religijskog opredjeljenja zaštićeno međunarodnim zakonima o ljudskim pravima, sloboda vjerskog uvjerenja je ipak ograničena u slučajevima kada se radi o ljudskim pravima drugih. Zbog toga, zakoni i regulacije ne bi smjeli dopuštati medicinskom osoblju ili institucijama da onemogućuju pristup žena legalnim zdravstvenim uslugama.

6.2.2. Tvoje tijelo, ali moj izbor – antichoice inicijative u Republici Hrvatskoj

Reproduktivna prava žena, osobito pravo na siguran i legalan pobačaj, neizostavan su dio retorike anti-choice pokreta koji, pod krinkom brige za „nerodeni život“, zapravo želi uskratiti ženama mogućnost vladanja vlastitim tijelom i samostalno odlučivanje o reproduktivnom zdravlju. U posljednjih nekoliko godina vidljiv je sve snažniji utjecaj različitih anti-choice inicijativa u hrvatskom društvu, koje dobivaju sve snažniji glas u javnom životu, preuzimaju medijski prostor i sve više utječu na donošenje političkih odluka vezanih uz reproduktivno zdravlje i prava.

Usmjeravanje javne pažnje na pitanja zakonski reguliranog pobačaja intenzivira se 2014. godine, kada u siječnju Obiteljska stranka organizira okrugli stol na temu „Abortus –

pravo ili zločin protiv čovječnosti?“, a mjesec dana nakon toga Hrvatska radiotelevizija prikazuje dokumentarni film na temu pobačaja pod nazivom „Bijela kuga“ (Bijelić, Hodžić, 2014b). U svibnju iste godine, Centar za obnovu kulture i Vigilare organiziraju predavanje Lile Rose, ekstremne američke anti-choice aktivistkinje, koja sama izjavljuje da je u Hrvatsku došla da „pridonese stvaranju jačeg pro-life pokreta“ te da su potrebne „promjene u zakonodavstvu i ograničavanje pobačaja“ (Fabrio, 2014). Godinu prije Lile Rose, Krešimir Miletić u Hrvatsku dovodi Judith Reismen, poznatu po ekstremnim i znanstveno neutemeljenim stavovima o seksualnosti i zdravstvenom odgoju, kao podršku protivljenju istome kroz djelovanje njegove udruge Vigilare. Nakon toga se javljaju i prve inicijative koje se javno protive pobačaju – jedna od njih je već dobro poznata molitvena inicijativa „40 dana za život“ koja se posljednje tri godine provodi u različitim gradovima u Hrvatskoj, dok se druga pojavila 2016. godine pod vodstvom građanske udruge „Život biraj“, pod nazivom „Hod za život“.

U Hrvatskoj je inicijativa „40 dana za život“ i njihova molitvena kampanja prvi put pokrenuta 2014. godine u Zagrebu, pred bolnicom Sestara milosrdnica, s Antom Čaljukićem kao voditeljem hrvatskog ogranka istoimene međunarodne inicijative osnovane 2004. godine. Kako navode na svojim stranicama, inicijativa „okuplja kršćane svih denominacija na zajednički angažman za zaštitu života nerođene djece, iscjeljenje žena koje su abortirale, obraćenje medicinskog osoblja koje vrši abortuse te političara i aktivista koji ga zagovaraju i promiču (...)“.⁷ Pritom se služe „molitvenim bdijenjima“ pred bolnicama koje pružaju uslugu prekida trudnoće, nastojeći na taj način odgovoriti žene koje žele pobaciti od njihovog nauma. Iako, kao i većina drugih civilnih organizacija neokonzervativnog predznaka, tvrde da nemaju političkih aspiracija, njihov dugoročni cilj, barem prikriveno, uvijek sadrži i političku komponentu, o čemu svjedoči i komentar jedne od organizatorica inicijative: „Mi smo molitvena inicijativa i naš angažman tu staje. Ako ovime nekoga potaknemo na daljnju akciju, na pokretanje referenduma – dapače“.⁸ Kada njihovim akcijama dodamo svesrdnu podršku vrha Katoličke crkve, koja u hrvatskom kontekstu (još uvijek) ima značajan utjecaj, jasno je da su njihove namjere sve samo ne apolitične.

Gotovo isti uzorak prati i nedavno osnovana građanska udruga „Život biraj“ u čijoj je organizaciji pokrenut ovogodišnji „Hod za život“, a čiji je cilj „posvijestiti vrijednost, jedinstvenost i dostojanstvo života svakoga ljudskog bića, a majkama i obiteljima u Hrvatskoj

⁷ <http://40danazazivot.com/o-nama/>

⁸ <http://www.zg-nadbiskupija.hr/default.aspx?id=12060>

pružiti potporu“.⁹ Jedna od organizacija uključena u spomenutu udrugu je već poznata udruga „U ime obitelji“ Željke Markić, koja je hrvatskoj javnosti postala poznata nakon pokretanja referenduma za ustavnu definiciju braka kao isključivo zajednice muškarca i žene. Da ni ova ideja nije nova, svjedoči postojanje američke inačice inicijative pod nazivom „True Life Choice“¹⁰, koja s istim ciljem organizira razne akcije kako bi spriječila obavljanje pobačaja. Iako se u svakoj od navedenih inicijativa eksplicitno ističe njena religijska, točnije, katolička, pozadina, organizatori „Hoda za život“ se istovremeno služe i pseudoznanstvenim argumentima, tvrdeći da je „znanstvena činjenica da ljudski život počinje začecem“, iako o tome u medicinskim znanostima ne postoji konsenzus (Gjurić, 2016). S obzirom na nepostojanje sustavnog zdravstvenog odgoja i obrazovanja u školskom kurikulumu u Hrvatskoj, ali i čitav niz drugih čimbenika, poput izražene klerikalizacije, iznošenje ovako konstruiranih navoda u javnosti iznimno je opasno za već ionako krhko stanje reproduktivnih prava žena u hrvatskom društvu.

U utjecaju Crkve na promišljanje o reproduktivnim pravima žena u Hrvatskoj svjedoči i organizacija prvog Kongresa forenzične ginekologije i perinatologije s međunarodnim sudjelovanjem, planirana za rujn ove godine¹¹. Kako će se na njemu raspravljati o reproduktivnim pravima žena, možemo pretpostaviti same najave: visoki pokrovitelj kongresa je zagrebački nadbiskup Josip Bozanić, pokrovitelji kontroverzni sisački biskup Vlado Košić i Hrvatska liječnička komora, na čijem je čelu Trpimir Goluža, koji je u više navrata javno izrazio svoje protivljenje pobačaju i pozivanje na prigovor savjesti, a organizatori, između ostalih, Hrvatsko katoličko sveučilište i Hrvatsko katoličko liječničko društvo.

7. Neokonzervativizam u kontekstu reproduktivnih prava

Posljednjih nekoliko godina sve je izraženija pojava novih pokreta u državama članicama EU koji, oslanjajući se često na religiozna uvjerenja, mobiliziraju građanstvo na aktivno sudjelovanje u politici oko ultrakonzervativnih agenda vezanih uz pitanja obitelji, rodne ravnopravnosti, seksualnosti i reproduktivnog zdravlja (Bijelić, Hodžić, 2014a). Istu je situaciju pritom moguće primijetiti i na primjeru Hrvatske, gdje neokonzervativne grupacije već niz godina pokušavaju nametnuti svoju agendu u javnom diskursu, u čemu postaju sve uspješnije. Uvelike pod utjecajem američke nove desnice, zagovarajući pojmove direktne

⁹ http://www.hodzazivot.hr/o_nama.php

¹⁰ <http://www.truelifechoice.org/>

¹¹ <http://www.hkld.hr/11-vijesti/274-najava-i-hrvatski-kongres-forenzične-ginekologije-i-perinatologije-s-medunarodnim-sudjelovanjem>

demokracije, participacije građana pa čak i ljudskih prava, a uz podršku Crkve i konzervativno-desnih stranaka, neokonzervativne skupine u Hrvatskoj u posljednjih nekoliko godina prebacuju fokus interesa primarno na ženska reproduktivna i seksualna prava, s pravom na pobačaj kao polaznom točkom (Romić, 2015). Iako se uz ove skupine često vežu i pojmovi „religijske desnice“ i „religijskog konzervatizma“, pojmom „neokonzervativne“ želi se istaknuti politička značajka ovih pokreta koji, manipulirajući religijskim diskursom, sve više koriste javne i političke prostore i instrumente za ostvarivanje svojih ciljeva (Bijelić, Hodžić, 2014a). U ovom će se dijelu rada dati pregled i analiza glavnih neokonzervativnih aktera, njihovih ideologija i vrijednosti te političkih strategija, djelovanja i utjecanja, kako na razini Europske unije, tako i u Republici Hrvatskoj.

7.1. Ideologija i politika neokonzervativnih skupina

Ideja mobilizacije religijske desnice najprije je nastala na području Sjedinjenih Američkih Država, kao odgovor na pojavu zakona koji se tiču rodne ravnopravnosti i antidiskriminacijske legislative, a u posljednja dva desetljeća proširila se diljem svijeta. Ideološka argumentacija neokonzervativnih aktera uobličena je kroz redefiniranje takozvanih tradicionalnih, moralnih i obiteljskih vrijednosti kao ugroženih procesima liberalizacije, sekularizacije i moralne dekadencije, navode Bijelić i Hodžić (2014a). U tako definiranom socio-političkom okruženju, neokonzervativne snage naglasak stavljaju na tri temeljne ideje: pravo na život u kontekstu pobačaja i eutanazije, heteroseksualnu obitelj s muškarcem kao glavnim članom te religijsku slobodu, koja uključuje i koncept priziva savjesti (Petrušić, 2015). Ovako postavljena ideološka određenja ključnih vrijednosti u potpunom su suglasju sa naukom Katoličke crkve o istim pitanjima – stavovi Crkve o pobačaju vidljivi su iz brojnih dokumenata koji naglašavaju promicanje vrijednosti života i primat institucije obitelji kao osnovne društva (Goldberger, 2005).

U katoličkoj ideološkoj hijerarhiji kategorija „života“ zauzima centralno mjesto, a pravo na „život od začeća do prirodne smrti“ intenzivno se koristi kao argumentacija pri zagovaranju protiv dostupnosti pobačaja (Bijelić, Hodžić, 2014a). Iako neutemeljena u modernoj medicinskoj znanosti, teza da život počinje začećem čini okosnicu neokonzervativne ideologije po pitanju pobačaja, opravdavajući tako pritiske na zakonodavstvo i javno mnijenje u nastojanjima da se pobačaj dovede van zakonskih okvira. „U vrijeme kada su znanost i tehnologija došle do zavidnog nivoa, pojedine grupacije koje nameću svoje ideje i vrijednosti unazađuju ne samo medicinu nego i humanistički pristup

stvarnosti“ (Romić, 2015: 49). Pritom bitnu ulogu opet ima Crkva – protivljenje pobačaju Crkva temelji na prirodnom pravu i univerzalnim moralnim principima, dok se u svom diskursu o pobačaju oslanja više na kulturalne nego na doktrinarne izvore legitimacije u javnom artikuliranju opozicije prema pobačaju (Goldberger, 2005). To je osobito vidljivo u hrvatskom kontekstu: naglašavanjem tradicionalne uloge žene kao majke i supruge, protivljenjem seksualnom obrazovanju, isticanjem nacionalnog identiteta, Crkva nastoji pobačaj prikazati kao suštu suprotnost „katoličkim, hrvatskim“ vrijednostima.

U daljnjoj razradi ovog sustava vjerovanja govori se o tome kako se život prenosi kroz brak muškarca i žene, koji čini osnovu „prirodne“ heteroseksualne obitelji na čelu s ocem, a koja je pak ključno mjesto odgoja i socijalizacije djece u skladu s obiteljskim vrijednostima (Bijelić, Hodžić, 2014a). Patrijarhalna je obitelj iznimno važno mjesto za religijsko-političke pokrete jer predstavlja ključni mehanizam za kontrolu, prije svega, ženske seksualnosti i reproduktivne uloge (Balchin, 2011). Vješta manipulacija konceptima obitelji i obiteljskih vrijednosti od strane hrvatskih neokonzervativaca najbolje je došla do izražaja 2013. godine u vrijeme referenduma za ustavnu definiciju braka – udruga „U ime obitelji“ potporu je za svoje aktivnosti pridobila prvenstveno stavljanjem naglaska na zaštitu tradicionalne obitelji umjesto na heteronormativnu definiciju braka, što je zapravo bio pravi cilj kampanje. Petrušić (2015) ističe kako su emocije glavni pokretač mobilizacije u društvenim pokretima, što se pokazalo točnim i na ovom primjeru – građani i građanke koji su dali potporu inicijativi bili su mobilizirani na emocionalnoj razini, budući da je fokus cjelokupne kampanje bio na zaštiti ugrožene obitelji i vrijednosti, koje su proklamirali kao primarni cilj svog aktivizma. Na sličan način danas djeluju i organizacije koje se bave reproduktivnim pravima žena – naglašavanjem „prava na život fetusa“ maskiraju svoj pravi cilj, a to je oduzimanje ženama mogućnosti da samostalno donose odluke o vlastitom tijelu i životu.

Posljednji koncept na kojem neokonzervativne skupine temelje svoju argumentaciju jest koncept religijske slobode, koji se odnosi na pravo mišljenja, izražavanja i djelovanja na temelju religijskih uvjerenja, a obuhvaća i pozivanje na kršćansku savjest, čak i u profesionalnom životu, bez straha od kazne ili otkaza (Kiska, 2011). Ovaj su koncept hrvatski konzervativci najprije iskoristili u protivljenju uvođenju seksualnog odgoja u školama, tvrdeći da se njime oduzimanju prava roditelja da djecu o pitanjima seksualnosti podučavaju u skladu s vlastitim religijskim uvjerenjima. Predvodnik takve struje razmišljanja u Hrvatskoj jest Ladislav Ilčić na čelu udruge GROZD koja se istaknula protivljenjem zdravstvenom odgoju u školama, promičući istovremeno svoj apstinencijski program, utemeljen na katoličkim

shvaćanjima pitanja seksualnosti, seksualnog zdravlja, obitelji i rodnih uloga¹². Religijska se sloboda jednako tako zloupotrebljava kada se radi o pravu na priziv savjesti, to u područjima pružanja medicinske usluge prekida trudnoće, o čemu je ranije već bilo riječi, i osiguravanja dostupnosti kontracepcijskih sredstava. Upravo se potonji slučaj prije nekoliko godina dogodio i u Hrvatskoj, kada je ljekarnica odbila izdati kontracepcijske pilule jer se to protivi njenim religijskim uvjerenjima, iako ljekarnički priziv savjesti nije reguliran niti jednim propisom.¹³

Iako je uloga Crkve u nastojanju ukidanja prava na pobačaj neosporna, javna kampanja protiv pobačaja delegirana je na anti-choice nevladine organizacije koje su bliske Crkvi i političkoj desnici. Religijska politika je pojam kojim se opisuje bilo koja socijalna interakcija koja povezuje vjerovanja o sakralnim objektima s interesima i akcijama političke zajednice (Chow, 2012). Primarni način na koji se religijsko-politički pokreti razlikuju od sekularnih jest pozivanje na onosvjetoanu, transcendentalnu ontologiju – ne radi se o tome postoji li uistinu takav svijet, dok god ljudi u njega vjeruju i ponašaju se u skladu s tim vjerovanjem, nevidljive sile mogu oblikovati politički život (Aminzade, Perry, 2001). Kao odgovor na sekularizacijske procese koji su zahvatili ne samo Zapadnu Europu, već i velik dio Istočne i Središnje Europe, neokonzervativne organizacije počinju tražiti način kako da preuzmu dio političke moći ponovnim uspostavljanjem kršćanskih vrijednosti u zakonima i socijalnim politikama europskih institucija i nacionalnih vlada (Petrušić, 2015).

Prvi veliki politički korak kojeg su neokonzervativne organizacije na europskoj razini poduzele jest rušenje niza dokumenata Europskog parlamenta koji se tiču rodne ravnopravnosti, ženskih prava, reproduktivnih i seksualnih prava te uvođenja zdravstvenog odgoja u obrazovni sustav. Prvi od njih bio je „Izvještaj o seksualnom i reproduktivnom zdravlju i pravima“ Odbora za ženska prava i rodnu ravnopravnost 2013. godine, izvjestiteljice Edite Estrela. Iako nije bilo formalnih prepreka za usvajanje izvještaja na razini Europskog parlamenta, izvještaj je najprije u listopadu vraćen na doradu, da bi u prosincu, s razlikom od sedam glasova, bila usvojena zamjenska rezolucija, predložena zajednički od strane Europske pučke stanke, političke grupacije desnog centra, i od parlamentarne grupe Europskih konzervativaca i reformista, a koja samo kratko navodi da su politike vezane uz SRP u nadležnosti država članica (Bijelić, Hodžić, 2014a). To toga je došlo upravo zbog djelovanja neokonzervativnih aktera koji su, posredstvom online peticijske platforme

¹² <http://www.udruga-grozd.hr/zdravstveni-odgoj/>

¹³ <http://www.libela.org/vijesti/3361-ljekarnica-odbila-izdati-kontracepcijske-pilule/>

CitizenGO i pod koordinacijom europske konzervativne organizacije European Dignity Watch, pritisnuli parlamentarne zastupnike i zastupnice, kao i članove i članice Odbora za ženska prava i rodnu ravnopravnost da ne glasaju za usvajanje izvještaja, šireći dezinformacije i posljedično uspijevajući u svom naumu.

Na utjecanje na politike EU putem lobiranja u Europskom parlamentu, za promociju svoje agende. Europska građanska inicijativa (EGI) predstavlja instrument participativne demokracije koji omogućava građanima i građankama EU da, prikupljanjem više od milijun potpisa u najmanje sedam država članica, predstavu Europskoj komisiji svoj prijedlog za promjenom politike i djelovanja institucija EU u određenom području. Europska je komisija onda obavezna razmotriti njihov zahtjev i u slučaju odobravanja djelovati prema predloženom¹⁴. Jedna od inicijativa koje su uspjele svoje prijedloge iznijeti pred Europsku komisiju jest inicijativa nazvana „One of Us“ koja je, prikupivši nešto manje od 1.9 milijuna potpisa podrške, zahtijevala zabranu i ukidanje financiranja aktivnosti koje uključuju uništavanje embrijskih matičnih stanica u područjima istraživanja, razvojne pomoći i javnog zdravstva (Bijelić, Hodžić, 2014a). Odmah po ulasku Hrvatske u EU inicijativi su se pridružile i hrvatske srodne grupe udružene u tzv. Hrvatski savez za život „CRO-VITA“¹⁵, a podršku im je izrazila i Hrvatska biskupska konferencija otvorenim pozivom vjernicima/cama da se aktivno uključe i potpišu ovu inicijativu. Kao i kod ostalih inicijativa konzervativnog predznaka, lako je zaključiti da bi se ovime otvorio put za uspostavljanje koncepta početka ljudskog života od začeća, čime bi bila stvorena osnova za legitimno zahtijevanje zabrane pobačaja. Srećom, Europska je komisija dala negativan odgovor na zahtjeve inicijative¹⁶, čime je (barem privremeno) zaustavljen daljnji pohod na reproduktivna prava.

7.2. Strategije djelovanja

Proaktivnost fundamentalističke agende Katoličke crkve i njenih saveznika u obliku nevladinih organizacija prema javnim politikama vezanim uz seksualno i reproduktivno zdravlje i prava u EU očituje se u intenzivnoj i inovativnoj upotrebi suvremenih društvenih i političkih pokreta i instrumenta. Kako ističu Bijelić i Hodžić (2014a), jedna od novih značajki njihovog djelovanja jest vješto manipuliranje konceptom aktivnog građanstva u javnom i

¹⁴ <http://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/basic-facts?lg=hr>

¹⁵ <http://www.oneofus.eu/hr/hrvatski-savez-za-zivot-cro-vita-pristupio-europskoj-gradanskoj-inicijativi-one-of-us/>

¹⁶ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-608_en.htm?locale=en

političkom životu kroz kanale građanskih inicijativa, online medija, peticijskih platformi i društvenih mreža.

Jedan od načina djelovanja je kroz već spomenute pritiske na institucije Europske unije prilikom usvajanja dokumenata i rezolucija koje se tiču reproduktivnih prava žena. U tome im pomaže i Katolička crkva, preciznije, Vatikan – iako kao teokratska država ne ispunjava uvjete za članstvo, Vatikan s Europskom unijom ima razvijene odnose, uključujući i obostrane diplomatske predstavnike. Na razini EU, Crkva izdašno koristi članak 51. Ustava Europske unije koji u procesu donošenja odluka traži dijalog s vjerskim organizacijama. Pritom, poduprt saveznicima iz politike i civilnog društva, kontinuirano nastoji nametnuti svoju doktrinu o moralnom statusu embrija, pobačaju, kontracepciji, medicinski potpomognutoj oplodnji i drugim ljudskopravaškim pitanjima (Gjurić, 2013). Slična je situacija i u odnosu na Ujedinjene narode – iako nije članica UN-a, Vatikan od 1964. godine ima poseban status tzv. stalnog promatrača-države ne-članice (Catholics for Choice, 2013), kakav nema nijedna druga religijska institucija, što mu omogućuje sudjelovanje u radu mnogih agencija i tijela UN-a i zastupanje svojih religijskih uvjerenja u brojnim temama. Za razliku od drugih stalnih promatrača pri UN-u, Vatikan u svojstvu države često ima pravo glasa, a kako se odluke donose konsenzusom, njegovo neslaganje minira odluke većine (Gjurić, 2013).

U kontekstu strategija djelovanja potrebno je spomenuti i retoriku kojom se služe kako bi dobili potporu široke javnosti – mnoge neokonzervativne grupacije koriste snažno dihotoman jezik u kojemu postoje samo dvije strane koje najbolje odgovaraju lokalnom kontekstu (Balchin, 2011). Karakteristika zagovaračkog nastupa neokonzervativnih aktera jest usredotočenost na pojedine poruke koje formuliraju jednostavno i apsolutistički, često koristeći opće principe obiteljskih vrijednosti privlačne većini, a koje onda prekrajaju u skladu sa svojom agendom protiv seksualnih i reproduktivnih prava (Bijelić, Hodžić, 2014a). Pojednostavljene poruke eliminiraju srednje područje u debati i pomažu u opravdavanju fundamentalističke opresije svih drugačijeg mišljenja, ali također predstavljaju i snažno sredstvo mobilizacije. Navedeno je vidljivo i na hrvatskom primjeru, gdje se neokonzervativni akteri služe populističkom retorikom kako bi stekli političku moć, oslanjajući se pritom dominantno na konzervativne i tradicionalne društvene vrijednosti (Petrušić, 2015), što se pokazalo na slučaju referendumu o braku. Ništa drugačije nije ni kada se radi o reproduktivnim pravima – dok, s jedne strane, govore o vrijednosti svakog života, pa i onog nerođenog, s druge strane žene koje su pobacile i liječnike/ice koji obavljaju pobačaje

nazivaju ubojicama. Osim toga, u svojim argumentacijskim diskursima započeli su preuzimati važne koncepte poput demokracije i ljudskih prava, no s izuzetno selektivnim pristupom međunarodnom sistemu ljudskih prava. Tako promiču i privilegiraju prava na kulturu i religiju, a iz pozicije kulturnog relativizma odbacuju ideje univerzalnosti i nedjeljivosti ljudskih prava (Bijelić, Hodžić, 2014a).

Informacije izvučene iz konteksta ili potpuni pogrešni pseudoznanstveni podaci kojima se cilja na ljudske strahove i predrasude također su oružje neokonzervativaca u izgradnji podrške vlastitoj agendi. Ovo je osobito prisutno u raspravama o pobačaju, gdje protivnici prekida trudnoće iznose lažne informacije o sigurnosti procedure, posljedicama ili emocijama koje žene nakon odluke proživljavaju. Upravo se na potonje najviše stavlja naglasak, iako istraživanja pokazuju da velika većina žena ne požali zbog odluke – istraživanje koje su proveli Rocca et al. (2015) pokazalo je kako žene u nadmoćnoj većini smatraju da je pobačaj bio ispravna odluka te da se intenzitet proživljenih emocija i učestalost razmišljanja o pobačaju smanjuju kroz vrijeme. S druge strane, stigmatizacija žena koje naprave pobačaj, u kojoj neokonzervativne skupine obilato sudjeluju, negativno se odražava na njihovo psihološko zdravlje – „istraživanja pokazuju da žene koje nemaju potporu okoline glede pobačaja, imaju težu postabortivnu psihološku prilagodbu od onih koje tu potporu imaju“ (Galić, 2006). Dezinformacije dolaze i direktno od samih neokonzervativnih skupina, pa tako katolička udruga „Centar za nerođeni život Betlehem“ stoji iza internetske stranice „Klinika za pobačaje“, koja bi, na prvi pogled, trebala služiti kao relevantni izvor informacija o procesu prekida trudnoće, no zapravo služi kao dobro organizirana anti-choice propaganda u kojoj se „vizualno i tekstualno manipulira izvorima objektivnih podataka vezanih uz prekid trudnoće te time pruža selektivne informacije u svrhu zastrašivanja“ (Bijelić, Hodžić, 2014b).

Na prethodno se nadovezuje i sve češća upotreba vizualnih materijala kojima se manipulira informacijama i, prije svega, emocijama. Kako navodi Pollack Petchesky (1987), slika mrtvog fetusa govori više od tisuću riječi. S obzirom da u političkoj areni anti-choice akteri ne uspijevaju uvijek provesti svoje ideje u djela, okrenuli su se dugoročnijoj ideološkoj borbi oko simboličkog značenja fetusa. Strategije kojima se protivnici pobačaja koriste kako bi osobnost fetusa učinili samoispunjavajućim proročanstvom tako što ga čine prisutnim u očima javnosti orijentirane su na vizualnu kulturu modernog društva. Vizualni prikazi snažan su alat u društvenim pokretima – neokonzervativni akteri tako često koriste i pažljivo biraju prikaze fetusa u svojim medijskim kampanjama kako bi se prilagodili standardima novih medija i zaokupili pozornost šire javnosti u kojoj traže potporu za svoje ciljeve (Rohlinger,

Klein, 2012). Kontrolom retorike političkih pitanja, bilo verbalne ili vizualne, akteri dobivaju moć definiranja termina i granica diskursa, odnosno, definiranja legitimnih perspektiva i pozicija o određenom problemu (Price, 2014). Početke korištenja vizualnih materijala od strane anti-choice aktera moguće je pratiti do 1984. godine, kada u SAD-u izlazi dokumentarni film naziva *The Silent Scream*, u kojemu se prikazuje proces odstranjivanja fetusa u kasnijem stadiju trudnoće i predstavlja klasičan primjer anti-choice propagande. Film je izazvao brojne kontroverze, prvenstveno zbog obmanjujućih prikaza na samom videu, ali i zbog moralnog tona pripovjedača, koji s pozicije medicinskog autoriteta govori o „nerođenom životu“, „smrtonosnom oružju koje će uništiti ljudsko biće“, koristeći pritom klasičnu anti-choice retoriku (Pollack Petchesky, 1987). Strategija postupanja s fetusom kao subjektom, a majkom kao nebitnim objektom, kako je u ovom filmu prikazala, dala je ozbiljne negativne rezultate, budući da su liječnici, pravnici, pa i neki pravosudni organi počeli doista raspravljati o fetusu kao samostalnom subjektu koji postoji „izvan“ žene (Faludi, 1991). Film je 2004. godine prikazan i u Hrvatskoj, i to na satovima vjeronauka u srednjoj školi. Iako je Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta zaključilo kako film nije primjeren obrazovni materijal, tek nakon konzultacija s kardinalom Katoličke crkve, škole su o istome obaviještene (Bijelić, 2008).

Obmanjujuće vizualne prikaze nekonzervativne su grupacije uspješno iskoristile putem novih medija i društvenih mreža – u posljednjih nekoliko godina sve je jača njihova prisutnost na modernim kanalima komunikacije, putem kojih posebno uspješno dolaze do mlađih generacija. Uspjeh religijskih fundamentalista i njihovih građanskih saveznika na globalnom nivou usko je vezan uz sposobnost da strateški iskoriste tehnologiju i nove medije (Balchin, 2011). Pozornost na određena pitanja prvenstveno se počinje svraćati preko društvene mreže Twitter, potom se ideje uobličavaju kroz tekstove na ultrakonzervativnim katoličkim blogovima, da bi ih naposljetku organizacije poput European Dignity Watcha formulirale u političke zahtjeve, kao što je bio slučaj s organiziranim pritiscima za odbacivanjem izvještaja Estrela i Zuber, provedenim intenzivnim online zagovaranjem i peticijama (Bijelić, Hodžić, 2014a). Društvene mreže koriste i hrvatske nekonzervativne udruge, a na njima promiču svoje vrijednosti i promoviraju aktivnosti – tako je, primjerice, udruga Vigilare putem svoje Facebook stranice pozivala na peticiju za ukidanje dostupnosti „pilule za dan poslije“ EllaOne¹⁷, na podršku inicijativi koja je organizirala „Hod za život“, objavljivala pozive na različite konzervativne simpozije i tribine i slično. Njihovo korištenje

¹⁷ <http://vigilare.org/newsletter/stop-dostupnosti-abortivnih-sredstava/>

online društvenih mreža evoluiralo je posljednjih godina, rezultirajući u znatno povećanom doseg u širenju poruka, ali i u boljoj umreženosti i povezanosti različitih aktera i organizacija (Bijelić, Hodžić, 2014a).

7.3. Neokonzervativni akteri i njihova umrežavanja

Sve brojniji i intenzivniji pokušaji otežavanja dostupnosti pobačaja i direktne prijetnje reproduktivnim pravima žena postaju svakodnevica u brojnim zemljama Europe u posljednjih nekoliko godina. Glavnu riječ pritom vode različiti neokonzervativni akteri koji, uz podršku Katoličke crkve i desno orijentiranih političkih elita, nastoje vlastite partikularne definicije ljudskih prava podići na razinu zakona. Osim što organiziraju online zagovaračke aktivnosti, grade i strateške saveze političkim akterima i konzervativnim, kršćanskim intelektualcima i profesionalcima na čelu, potičući vjernike na zauzimanje aktivističkog stava u političkim procesima (Petrušić, 2015). Također tvrde da predstavljaju „tihu moralnu većinu“ koja nije adekvatno zastupljena ni predstavljena u političkom procesu, dok svoje podržavatelje mobiliziraju putem instrumenata direktne demokracije, poput peticija i referenduma. Ideje i način djelovanja pritom preuzimaju iz američkog konteksta, prilagođavajući ih europskim prilikama. Iako glavni akteri u EU poriču bilo kakvo financiranje iz američkih izvora, provedeni pregled američkih poreznih prijava pokazuje da je nekoliko tamošnjih grupacija u posljednjim godinama investiralo značajna sredstva u neokonzervativne pogone širom Europe (Bijelić, Hodžić, 2014b).

Na europskoj razini, jedan od najuspješnijih primjera organiziranja neokonzervativnih aktera jest već spomenuta online peticijska platforma CitizenGO, koja okuplja brojne glavne aktere neokonzervativne agende u EU te centrira akcije zagovaranja protiv prava na pobačaj, bračne jednakosti, medicinski potpomognute oplodnje i seksualne edukacije u školama (Bijelić, Hodžić, 2014a). Ignacio Arsuaga, predsjednik platforme CitizenGo, ujedno je i osnivač organizacije Hazte Oír, koja je imala vodeću ulogu u mobilizaciji protiv liberalnog zakona o pobačaju koji je donesen 2010. godine u Španjolskoj. Neokonzervativno organiziranje često karakteriziraju i zamagljene granice između građanskih inicijativa, organizacija civilnog društva i političkih stranaka, što je vidljivo i na hrvatskom primjeru. U nekim slučajevima europski političari i političarke koje zagovaraju pojedine stavke neokonzervativne agende kroz rad svojih stranaka na nacionalnom i EU nivou, ujedno su i u vodstvu lokalnih grupacija koje se protive ostvarenju reproduktivnih prava – tako je, primjerice, Anna Zaborska, slovačka zastupnica u Europskom parlamentu i prominentna

članica slovačkog demokršćanskog pokreta, ujedno i u predsjedništvu Foruma života, udruženja slovačkih antichoice organizacija (Bijelić, Hodžić, 2014a).

Europske neokonzervativne grupacije počele su svoja središta seliti u Bruxelles, centar političke moći Europske unije, od kamo imaju izravniji utjecaj na donošenje odluka. Jedna od takvih ključnih lobističkih grupa jest već spomenuti European Dignity Watch, koji otvoreno napada i kritizira europske institucije zbog promicanja rodne ravnopravnosti, reproduktivnih prava i bračne jednakosti. Ističe se i Europski kršćanski politički pokret koji okuplja demokršćanske i kršćansko-socijalne stranke, organizacije civilnog društva i savjetodavne skupine u Europi od 2005. godine, a 2010. stječe službeni status na europskom nivou, potvrđen od strane Europskog parlamenta koji i sudjeluje u njegovom financiranju (Bijelić, Hodžić, 2014a). No najutjecajnija organizacija u promicanju neokonzervativne agende s obzirom na protivljenje seksualnim i reproduktivnim pravima u EU jest Europski centar za pravo i pravosuđe (European Center for Law & Justice – ECLJ) i njezin voditelj Gregor Puppink (Bijelić, Hodžić, 2014a). ECLJ je ogranak Američkog centra za pravo i pravosuđe (American Center for Law & Justice – ACLJ), iz čega jasno proizlazi veza europskih i američkih neokonzervativaca u nastojanju urušavanja temeljnih ljudskih prava žena. Puppink pak osobno djeluje kao koordinator aktera na raznim nivoima, pa je tako strateški uključen i u vodstvo dvije značajne inicijative: One of Us i francuskoj neokonzervativnoj inicijativi La Manif Pour Tous.

Neokonzervativne grupacije u Hrvatskoj, iako drugačijih imena, međusobno su čvrsto povezane i isprepletene putem uvijek istih aktera koji, kao članovi različitih civilnih inicijativa i organizacija koje se pozivaju na tradicionalne, kršćanske vrijednosti, nastoje osporiti pravo žena na samostalno odlučivanje o vlastitom tijelu, protive se bračnoj jednakosti i uvođenju seksualne edukacije u školama. Jedan od predvodnika neokonzervativnog pokreta u Hrvatskoj, Ladislav Ilčić, 2006. godine osniva udrugu „Glas roditelja za djecu – GROZD“ koja se istaknula u protivljenju zdravstvenom odgoju u školama, promičući istovremeno svoj apstinencijski program, utemeljen na katoličkim shvaćanjima pitanja seksualnosti, seksualnog zdravlja, obitelji i rodnih uloga (usp. Bijelić, 2008). Desna ruka Ilčiću u promoviraju apstinencijskog zdravstvenog odgoja jest njegova sestra, Kristina Pavlović, s kojom je Ilčić još 1996. godine pokrenuo Udrugu za cjeloviti spolni odgoj Teen Star, koja je ujedno članica međunarodne asocijacije Teen Star International, povezane s Centrom za prirodno planiranje obitelji u Washingtonu. Inačica tog centra postoji i u Hrvatskoj, a u njoj, osim Kristine

Pavlović, sudjeluje i druga sestra Ladislava Ilčića, Marija Ćurlin, koja je predsjednica Centra i jedna od koautorica GROZD-ovog programa zdravstvenog odgoja za srednje i osnovne škole.

Još jedno zvučno ime hrvatske neokonzervativne scene jest i Stjepo Bartulica, povratnik u Hrvatsku iz SAD-a, po vlastitom priznanju član organizacije Opus Dei, svojevremeno i povjerenik za vjerske zajednice u Uredu Predsjednika Republike Hrvatske. Svoj angažman započinje 2009. godine osnivanjem Centra za obnovu kulture, s ciljem promicanja dostojanstva svake ljudske osobe i radom na području odgoja i obrazovanja mladih.¹⁸ U tu svrhu, 2013. i 2014. godine u nekoliko hrvatskih gradova organizira seriju javnih nastupa Judith Reisman, kontroverzne američke autorice, koja između ostalog zagovara apstinencijske programe seksualne edukacije (Bijelić, Hodžić, 2014a). Osim toga, u Hrvatsku dovodi i već spomenutu ekstremnu anti-choice aktivistkinju Lilu Rose, najavljujući time jačanje anti-choice pokreta u Hrvatskoj, kao i sve veću usmjerenost prema konkretnom djelovanju na zakonodavstvo. Misija Centra za obnovu kulture bliska onoj Centra za europsku obnovu, europskoj konzervativnoj organizaciji posvećenoj promoviranju i zaštiti zapadnog ideala civiliziranog, humanog i slobodnog društva (Petrušić, 2015). O povezanosti s ovom europskom organizacijom govori i članak kojeg je Bartulica objavio o Centru za obnovu kulture u časopisu kojeg Centar za europsku obnovu izdaje.

Jedna od dosad najintenzivnijih akcija usmjerenih protiv pobačaja i ujedno Zakona o medicinski potpomognutoj oplodnji bila je inicijativa „I ja sam bio embrij“, koju je Bartulica pokrenuo zajedno s Vicem Johnom Batarelom, predsjednikom vodeće hrvatske konzervativne udruge Vigilare, koja se primarno bavi temama vezanima uz žensko reproduktivno i seksualno zdravlje i prava. Vigilare je registrirana kao „udruga koja promiče građansku participaciju u civilnom i političkom životu, zalaže se za promicanje konzervativnih društvenih vrijednosti i kulture života, obranu prava na život od prirodnog začeca do prirodne smrti“ i slično.¹⁹ Upravo se Vigilare ističe među hrvatskim neokonzervativcima u korištenju novih medija i peticija u promoviranju vlastitih konzervativnih vrijednosti, pa su tako organizirali peticije protiv plakata za kazališnu predstavu s lezbijskim parom, zatim protiv telekomunikacijske tvrtke čije su blagdanske reklame optužili za blasfemiju (Petrušić, 2015), a posljenja akcija bila je vezana uz protestna pisma ministru zdravlja za ukidanje dostupnosti „pilule za dan poslije“ EllaOne. Vigilare je isto tako u svibnju 2015. godine organizirao „Kulfest – festival progresivne kulture“, čiji je cilj bio naglasiti važnost zaštite života od

¹⁸ <http://www.cok.hr/cok-onama/>

¹⁹ <http://vigilare.org/tko-smo/>

trenutka začea do prirodne smrti, ali i otvoriti raspravu o zakonskoj regulativi pobačaja, čime su eksplicitno pokazali namjeru da njihovi kršćanski, anti-choice stavovi trebaju postati dijelom zakonodavstva. Batarelo je svoje namjerne vrlo jasno iznio u intervjuu jednom konzervativnom portalu, u kojem je rekao kako želi „potpunu zabranu pobačaja te te društvo i zakone koji su utemeljeni na kršćanskim vrijednostima“ (Krvavica, 2016). Na kraju festivala, dodijeljena su „Priznanja za promicanje ljudskog dostojanstva i kulture života“, dobitnici kojih su bili Ivica Dadić, jedini ginekolog u kninskoj bolnici koji koristi pravo na priziv savjesti te već spomenuta udruga Betlehem i njen predsjednik, p. Marko Glogović, koji se prisutnima obratio video porukom pozivajući ih u beskompromisnu borbu za život.

Političke aspiracije navedenih aktera najbolje su došle do izražaja na posljednjim parlamentarnim izborima, gdje se većina spomenutih aktera nalazila na izbornim listama. Ladislav Ilčić pojavio se kao predsjednik političke stranke HRAST – pokret za uspješnu Hrvatsku, osnovane 2011. godine, koja je okupila nekoliko marginalnih konzervativnih političkih opcija i osoba iz javnog života, a dio je Europskog kršćanskog političkog pokreta. HRAST je na posljednjim parlamentarnim izborima koalirao s HDZ-om, što svjedoči o nastojanjima za povećanjem pristupa političkog moći. Istaknula se i Željka Markić, kao glavna protagonistica novoosnovane političke stranke U ime obitelji – projekt domovina, na čijoj se izornoj listi u I. izornoj jedinici nalazio Krešimir Miletić, ujedno i nekadašnji istaknuti član spomenutog HRAST-a, koji se otvoreno zalaže za delegalizaciju pobačaja i zabranu medicinski potpomognute oplodnje. Iz navedenog je jasno kako dojučerašnjim građanskim organizacijama i udrugama više nije dovoljan prostor civilnog društva za ostvarivanje vlastite agende, već aktivno i dosljedno rade na tome da postanu dio političke elite koja će s pozicije moći donositi odluke od tuđim životima i tijelima.

8. Budućnost prava na pobačaj u Republici Hrvatskoj

U svjetlu neokonzervativnih promjena koje se šire diljem Europe, potrebno se zapitati što žene u Republici Hrvatskoj mogu očekivati kada se radi o ostvarivanju njihovih temeljnih reproduktivnih prava. Iako je pobačaj u Hrvatskoj (još uvijek) zakonski dopušten, u posljednje vrijeme svjedočimo sve upornijim i snažnijim pokušajima ograničavanja istoga, koji dolaze kako iz redova civilnog društva, tako i od strane političkih elita. „Pitanja i problemi vezani uz pobačaju u Hrvatskoj pripadaju u 'sivu zonu', koju obilježava neodgovarajuća državna regulacija, manjkavosti prilikom evidencije i praćenja induciranih prekida trudnoće, slučajevi liječničke korupcije i zloupotrebe položaja, regionalna i bolnička

varijabilnost (visokih) cijena medicinskog zahvata te učestalost prigovora savjesti“ (Bijelić, Hodžić, 2014b). Dodatan problem predstavlja i nezainteresiranost upravljačkih struktura zdravstvenog sistema koje ne preuzimaju odgovornost za propuste u regulaciji i nadzoru, već citiraju zakone i pozivaju se na pravilnike i procedure pojedinih bolnica, a koje se u praksi dosta razlikuju. Sve navedeno, uz sveprisutnu društvenu stigmatizaciju žena koje odluče prekinuti trudnoću, bitno utječe na dostupnost pobačaja.

Dok trenutni Zakon iz 1978. godine omogućava ženi slobodno odlučivanje o prekidu trudnoće, istovremeno se uočava i zastarjelost ove legislative, njena neutemeljenost na zakonima RH i trenutnom zdravstvenom sustavu, kao i neusklađenost sa suvremenim medicinsko-znanstvenim razvojem (Bijelić, Hodžić, 2014b), zbog čega nije rijetkost da se događaju zlouporabe i manipulacije bez znanja samih žena koje su u to uključene, pa i protiv njihove volje (Galić, 2006). Situaciju ne poboljšava niti činjenica da u Hrvatskoj ne postoji sustavna seksualna/zdravstvena edukacija u školskom kurikulumu, uvelike zahvaljujući neokonzervativnim grupacijama, zbog čega mlade generacije nisu adekvatno upoznate sa svim aspektima odgovornog seksualnog ponašanja, koje je u izravnoj vezi s neželjenom trudnoćom i, posljedično, stopom pobačaja. Potrebno je imati na umu da je problematiku pobačaja potrebno promatrati u širem kontekstu seksualnih i reproduktivnih prava i zdravlja, što znači da je za zadovoljavajuće rješavanje ovog pitanja nužno uzeti u obzir i pitanje seksualnog obrazovanja, kontracepcije, pristupa adekvatnim medicinskim uslugama i slično.

Na posljedice koje mogu proizaći iz uspješnog djelovanja nekonzervativnih grupacija kojima je cilj ograničiti pristup pobačaju upozorava i primjer Poljske, u kojoj je pobačaj na zahtjev zakonski zabranjen. Iako je prekid trudnoće dopušten u tri slučaja – kada trudnoća predstavlja opasnost za život žene, kada je posljedica silovanja i kada fetus ima ozbiljne deformacije – postoji velika razlika između onoga što piše u zakonu i kako se zakon provodi u praksi (Solik, Wojciechowska-Nowak, 2012). Pravo žena da iskoriste zakonski dopušteno pravo na pobačaj ozbiljno je ugroženo brojnim faktorima ukorijenjenima u rodnim stereotipima, kao i društvenim stavovima prema pobačaju i reproduktivnim pravima općenito. Paradoks u poljskom slučaju predstavlja činjenica da je pobačaj na zahtjev u Poljskoj ozakonjen 1956. godine u vrijeme komunizma, a tri godine kasnije su uvedene i dodatne regulacije koje su olakšale pristup prekidu trudnoće. Situacija je ostala takva sve do 1993. godine kada je, nakon demokratskih promjena, donesen novi zakon kojim se zabranio pobačaj iz socijalnih razloga, i to zbog snažnog lobiranja Katoličke crkve, osobito Pape Ivana Pavla II., i konzervativnih političara (Nowicka, 2004). Trenutna konzervativna vlast u Poljskoj s

Jaroslawom Kaczynskim na čelu vladajuće stranke želi dodatno ograničiti reproduktivna prava žena i pobačaj u potpunosti zabraniti, kako bi ga uskladila s učenjem Katoličke crkve. Poljski je primjer vrlo indikativan i za hrvatski kontekst jer se brojni neokonzervativni akteri upravo na njega pozivaju kao primjer zakonodavstva kojeg bi i Hrvatska trebala slijediti. Među njima se najviše ističe već spomenuti Batarelo i udruga Vigilare, ali i neki drugi političari poput dr. Ante Čorušića, koji je predlagao i obavezno savjetovanje sa svećenikom ili psihologom prije obavljanja pobačaja, što je samo jedan u nizu načina na koje se u nekim drugim europskim zemljama već pokušava otežati pristup pobačaju.

U ovakvoj situaciji, opterećenoj sve češćim i glasnijim napadima na reproduktivna prava, potrebno je sustavno provoditi edukaciju o važnosti očuvanja prava na pobačaj, na aktivističkoj i institucionalnoj razini. Pritom bitnu ulogu imaju organizacije civilnog društva koje se bave rodnom ravnopravnošću, a predstavljaju protutežu neokonzervativnim akterima na hrvatskoj civilnoj sceni. Među prvima su to učinile B.a.b.e²⁰ početkom devedesetih godina, kada se javljaju prve prijetnje legalnom pobačaju, a isto danas nastavljaju i organizacije okupljene pod Ženskom mrežom Hrvatske²¹, koja je u prosincu 2015. godine organizirala prosvjed „Nećemo natrag na ilegalni pobačaj“, povodom najave da će Ustavni sud nakon 24 godine raspravljati o ustavnosti zakona o pravu na pobačaj iz 1978. godine. Na kršenje ženskih reproduktivnih prava kontinuirano upozorava i Centar za edukaciju, savjetovanje i istraživanje – CESI²², koji je na tu temu organizirao i dva okrugla stola: „Priziv savjesti u medicini“ u siječnju 2015. godine te „Pravo na slobodno odlučivanje o rađanju djece“ u lipnju 2016. godine. Osnivanje Inicijative liječnika/ica za reguliranje priziva savjesti u medicini svjedoči da je problematika priziva savjesti u obavljanju pobačaja dosegla zabrinjavajuće razmjere te da je u samoj medicinskoj profesiji potrebno preispitati odnos između liječnika/ice i pacijentice, kao i prava i obveze koje proizlaze iz bavljenja tom profesijom.

S ciljem utjecanja u smjeru ograničavanja utjecaja neokonzervativnih aktera u području seksualnih i reproduktivnih prava u EU, Bijelić i Hodžić (2014a) navode neke smjernice za buduća zagovaranja i strateška suprotstavljanja: potrebno je osigurati resurse za kontinuirano praćenje i dugoročne analize diskursa, akcija i taktika neokonzervativnih inicijativa, prikupljati i distribuirati informacije s ciljevima marginaliziranja i diskreditiranja

²⁰ B.a.b.e. – Budi aktivna, budi emancipiran – strateška je, lobistička, feministička skupina za aktivaciju i implementaciju ljudskih prava žena.

²¹ Ženska mreža Hrvatske je savez koji okuplja 34 nevladine organizacije posvećene borbi za ženska prava.

²² CESI je feministička organizacija koja se zalaže za unapređenje društvenog položaja žena i ostvarenje spolne i rodne ravnopravnosti te za puno provođenje svih zakona i međunarodnih instrumenata za zaštitu ljudskih prava.

opozicijskih argumenata te stvaranja analitičke podloge za definiranje strategija suprotstavljanja, točnim i istinitim informacijama opovrgnuti i osuditi iskrivljavanje činjenica i obmanjivanje javnosti te reafirmirati vlastitu agendu, uokviriti pitanje religijske slobode kao slobode javnog očitovanja vjere koja ne uključuje slobodu da se diskriminira i nanosi šteta drugima, osigurati bolje povezivanje ljudsko-pravaških organizacija na regionalnim i nacionalnim nivoima, ali i na europskoj razini. Također je potrebno osigurati dostupnost pobačaja na zahtjev u svim ovlaštenim ustanovama, regulirati slučajeve prigovora savjesti, standardizirati procedure i cijene te učiniti sve informacije dostupnima na internetu. Jedino je tako moguće (re)afirmirati pravo na pobačaj kao ono što uistinu jest – pravo na samostalno i suvremeno vladanje vlastitim tijelom i životom.

9. Zaključak

Ovim se radom dao pregled i kritički osvrt na trenutno stanje reproduktivnih prava, konkretnije, prava na pobačaj, u Republici Hrvatskoj, s obzirom na intenzivne neokonzervativne prijetnje koje se u posljednjih nekoliko godina javljaju kako na europskoj, tako i na razini Republike Hrvatske. Cilj rada bio je analizirati relevantne dionike, legislativu, politiku i praksu problematike prekida trudnoće na zahtjev u Republici Hrvatskoj, kako bi se dobio bolji uvid i dao doprinos razumijevanju situacije. Neokonzervativni akteri u fokusu ovog rada zapravo su političke inicijative koje, manipulirajući religijskim diskursom, sve više koriste javne i političke prostore i instrumente za ostvarivanje svojih ciljeva, a strategije koje pritom koriste preobrazile su se iz tihih molitvi u pokušaje postavljanja pitanja seksualnih i reproduktivnih izbora u prvi plan javnih i političkih debata (Bijelić, Hodžić, 2014a).

Prva pretpostavka rada, da neokonzervativna agenda postaje sve izraženija u hrvatskom društvu i predstavlja realnu prijetnju sigurnom i legalnom pristupu proceduri prekida trudnoće, nastojala se utvrditi pregledom neokonzervativnih aktera na hrvatskoj političkoj i civilnoj sceni, njihovih umrežavanja, strategija djelovanja i ideološke i političke pozadine. Analizom postojeće situacije moguće je zaključiti kako djelovanje neokonzervativnih grupacija predstavlja realnu prijetnju očuvanju prava na pobačaj – njihova međusobna povezanost, kao i povezanost s političkom elitom te dosadašnje aktivističko djelovanje ukazuju na ozbiljne napore prema ograničavanju prava na pobačaj, koji bi s vremenom mogli dovesti i do njegove potpune zabrane.

Druga pretpostavka rada bila je da će konceptualizacija pobačaja kao ženskog prava na izbor u hrvatskom kontekstu bitno utjecati na (ne)otpornost i (ne)obranjivost prava na pobačaj od neokonzervativnih napada. S obzirom da neokonzervativne grupacije pobačaju kao ženskom pravu na izbor suprotstavljaju pravo fetusa na život, vidljivo je kako takva konceptualizacija nasuprot pobačaju kao zdravstvenom pravu pokazuje bitne slabosti u argumentaciji i pridobivanju šire društvene i političke potpore reproduktivnim pravima. Za razliku od zagovornika/ica pobačaja, koji svoju argumentaciju temelje prvenstveno na znanstvenim činjenicama, naglašavajući negativne posljedice ilegalnih i nesigurnih pobačaja, neokonzervativna retorika usmjerena je na emocije, zbog čega je uspješnija u mobiliziranju svojih podržavatelja, i populistička, što joj donosi i potporu političkih elita.

Treća pretpostavka rada, da će se priziv savjesti, koji se posljednjih nekoliko godina našao u središtu rasprave o pobačaju u Hrvatskoj, pokazati kao bitna prepreka ostvarivanju

prava na prekid trudnoće, pokazala se opravdanom s obzirom da sve veći broj liječnika/ica, pa čak i kompletnih zdravstvenih ustanova, koji vlastita moralna/religijska uvjerenja stavljaju ispred dobrobiti pacijentica. Pritom činjenica da nadležne institucije, poput Ministarstva zdravlja i Hrvatske liječničke komore, ne pokazuju dovoljno političke volje da uvedu strože regulacije i pravila kako bi se taj problem riješio, ne pridonosi cjelokupnoj situaciji. Dok god će zdravlje i želje žena biti sekundarne u odnosu na uvjerenja pojedinih liječnika/ica, ne možemo govoriti o potpuno slobodnom i autonomnom odlučivanju o vlastitom tijelu.

S obzirom da je ovaj rad teorijske prirode, a u Hrvatskoj ne postoje sustavna istraživanja kojima bi se obradila tema i na taj način stekao dublji uvid u problematiku, zalažemo se za provođenje kvantitativnih istraživanja koja bi, uz pravilnu kontekstualizaciju teme na primjeru Hrvatske, pokazala kakvo je stanje reproduktivnih prava i ocrtała tendencije razvoja istih u budućnosti. Svijest o važnosti izbornih reproduktivnih prava u društvu iznimno je važna za njihovo očuvanje, zbog čega bi bilo korisno ispitati utječe li jačanje neokonzervativne agende na stavove građana i građanki Republike Hrvatske koji su, barem dosada, u većini pozitivno gledali na mogućnost da žena samostalno odluči o prekidu trudnoće. Da bi tako ostalo i dalje, potrebno je nastaviti s borbom koju su naše majke i bake započele.

10. Literatura

- Albanese, P. (2003) Abortion and Reproductive Rights Under Nationalist Regimes in Twentieth Century Europe, *Women's Health and Urban Life*, 11 (3), 8-33.
- Aminzade, R., Perry, E. J. (2001) The Sacred, Religious, and Secular in Contentious Politics: Blurring Boundries. U: Aminzade, R. et al. (ur.) *Silence and Voice in the Study of Contentious Politics*. New York and Cambridge: Cambridge University Press, 155-178.
- Arthur, J. (2009) The Case for Repealing Anti-Abortion Laws, *Abortion Rights Coalition of Canada*. URL: <http://www.arcc-cdac.ca/action/repeal.pdf> (16.4.2016.)
- Bachiochi, E. (2011) Embodied Equality: Debunking Equal Protection Arguments for Abortion Rights, *Harvard Journal of Law & Public Policy*, 34 (3), 889-950.
- Baklajić, Ž., Dečković-Vukres, V., Kuzman, M. (2011) (ur.) *Hrvatski zdravstveno-statistički ljetopis za 2010. godinu*, Zagreb: Hrvatski zavod za javno zdravstvo.
- Baklajić, Ž., Rodin, U., Kuzman, M. (2006) (ur.) *Hrvatski zdravstveno-statistički ljetopis za 2005. godinu*, Zagreb: Hrvatski zavod za javno zdravstvo.
- Balchin, C. (2011) *Towards a Future without Fundamentalisms: Analyzing Religious Fundamentalist Strategies and Feminist Responses*. Toronto: Association For Women's Rights in Development (AWID).
- Baloban, S., Črpić, G. (1998) Pobačaj i mentalitet u društvu, *Bogoslovna smotra*, 68 (4), 641-654.
- Bijelić, N. (2008) Sex Education in Croatia: Tensions between Secular and Religious Discourses, *European Journal of Womens Studies*, 15 (4), 329-343.
- Bijelić, N., Hodžić, A. (2014a) Neokonzervativne prijete seksualnim i reproduktivnim pravima u Europskoj uniji, Zagreb: CESI.
- Bijelić, N., Hodžić, A. (2014b) „Siva zona“: pitanje abortusa u Republici Hrvatskoj, Zagreb: CESI.
- Brodie, J. (1994) Health versus Rights: Comparative Perspectives on Abortion Policy in Canada and the United States. U: Sen, G., Snow, R. C. (ur.) *Power and Decision. The Social Control of Reproduction*. Boston: Harvard University Press, str. 123-147.

- Catholics for Choice (2013) *The Catholic Church at the United Nations: Church or State*. Washington, DC. URL: <http://www.catholicsforchoice.org/topics/politics/TheCatholicChurchattheUnitedNationsChurchorState.asp> (23.6.2016.)
- Cerjan Letica, G. (1997) Prijepor o pobačaju: (ne)mogućnost dijaloga pokreta Za izbor i Za život, *Revija za sociologiju*, 28 (1-2), 1-18.
- Chavkin, W., Leitman, L., Polin, K. (2013) „Conscientious objection and refusal to provide reproductive healthcare: A White Paper examining prevalence, health consequences, and policy responses“, *International Journal of Gynecology and Obstetrics*, sv. 123, 41-56.
- Chow, J. (2012) Religious Politics. U: Anheier, H. K., Juergensmeyer, M. (ur.) *Encyclopedia of global studies*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 1471-1474.
- Copelon, R. (1990) From Privacy to Autonomy: The Conditions for Sexual and Reproductive Freedom. U: Fried, M. (ur.) *From Abortion to Reproductive Freedom*. Boston: South End Press, str. 27-43.
- Črpić, G., Zrinščak, S. (2010) Dinamičnost u stabilnosti: Religioznost u Hrvatskoj 1999. i 2008. godine, *Društvena istraživanja*, 19 (1-2), 3-27.
- Drezgić, R. (2004) The Politics of Abortion and Contraception, *Sociologija*, 56 (2), 97-114.
- Dworkin, R. (1995) Moralnost pobačaja, U: Prijić, S. (ur.) *Pobačaj – za i protiv: zbornik tekstova*, Rijeka: Biblioteka Analytica Adriatica, str. 97-129.
- Fabrio, B. (2014) I u Hrvatskoj je abortus industrija: znate li da godišnje ubijate deset tisuća djece?!, *Globus*, 1224: 40-46.
- Faludi, S. (1991) *Backlash: The Undeclared War Against American Women*. New York: Doubleday.
- Fiala, C., Arthur, J. H. (2014) „Dishonourable disobedience – why refusal to treat in reproductive healthcare is not conscientious objection“, *Woman – Psychosomatic Gynaecology and Obstetrics*, sv. 1, 12-23.

- Fuandes, A., Duarte, G. A., Duarte Osis, M. J. (2013) „Conscientious objection or fear of social stigma and unawareness of ethical obligations“, *International Journal of Gynecology and Obstetrics*, sv. 123, 57-59.
- Galić, B. (2006) Stigma ili poštovanje? Reproductivni status žena u Hrvatskoj i šire, *Revija za sociologiju*, 37 (3-4), 149-164.
- Galić, B. (2009) *Rodna ravnopravnost i diskriminacija u Hrvatskoj. Istraživanje „Percepcija, iskustva i stavovi o rodnoj diskriminaciji u Republici Hrvatskoj“*, Zagreb: Biblioteka ONA.
- Galić, B. (2011a) Reprodukcijska i društvena kontrola: reproductivni status žena u Hrvatskoj i stavovi prema njihovim reproductivnim pravima, U: Radačić, I., Vince Pallua, J. (ur.) *Ljudska prava žena. Razvoj na međunarodnoj i nacionalnoj razini 30 godina nakon usvajanja Konvencije UN-a o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena*, Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, str. 297-317.
- Galić, B. (2011b) Stavovi o reproductivnim pravima žena, U: Kamenov, Ž., Galić, B. (ur.) *Rodna ravnopravnost i diskriminacija u Hrvatskoj. Istraživanje „Percepcija, iskustva i stavovi o rodnoj diskriminaciji u Republici Hrvatskoj“*, Zagreb: Biblioteka ONA, str. 112-119.
- Galić, B., Klasnić, K., Jurković Kuruc, I. (2014) Društveni odnosi moći i ženska reproductivna samodeterminacija: istraživanje stavova studentica Sveučilišta u Zagrebu, *Sociologija. Časopis za sociologiju, socijalnu psihologiju i socijalnu antropologiju*, 56 (4), 506-523.
- Gjurić, G. (11. 5. 2016.) Pseudoznanstvene tvrdnje 'U ime obitelji' i njihova 'Hoda za život'. URL: <http://www.libela.org/sa-stavom/7482-pseudoznanstvene-tvrdnje-u-ime-obitelji-i-njihova-hoda-za-zivot/> (20. 6. 2016.)
- Gjurić, G. (30. 11. 2013.) O referendumu: klerikalizam vs. sekularizam. URL: <http://www.protagora.hr/Clanak/O-referendumu-klerikalizam-vs-sekularizam/361/> (22. 6. 2016.)
- Goldberger, G. (2005) Revitalizacija religije u sjeni naslijeđa liberalne zakonske regulative: stavovi o pobačaju, *Sociologija sela*, 168 (2), 409-437.
- Greene, J. (2009) So Called Right to Privacy, *UC Davis Law Review*, 47 (1), 715-747.

- Hendricks, J. S. (2009) Body and Soul: Equality, Pregnancy, and the Unitary Right to Abortion, *Harvard Civil Rights-Civil Liberties Law Review*, 45 (2), 329-374.
- Hill, J. (2009) Reproductive Rights as Health Care Rights, *Faculty Publications*, 18 (2), Case Western University School of Law. URL: http://scholarlycommons.law.case.edu/faculty_publications/75 (16.4.2016.)
- Hrabar, D. (2015) Pravo na pobačaj – pravne i nepravne dvojbe, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 65 (6), 791-831.
- Johnson, B. R., Kismödi, E., Dragoman, M. V., Temmerman, M. (2013) Conscientious Objection to Provision of Legal Abortion Care, *International Journal of Gynecology and Obstetrics*, 123 (1), 60-62.
- Johnstone, R. E. G. (2012) The Politics of Abortion in Canada After Morgentaler: Women's Rights as Citizenship Rights, doktorska disertacija, Kingston, Ontario: Queen's University.
- Kiska, R. (2011) The Threat to Religious Liberties and the European Institutions, *Sfera Politicii*, 19 (7), 3-12.
- Kovačević, S. (3.12.2015.) Kroz obiteljsku/populacijsku politiku do ukidanja stečenih ženskih prava. URL: <http://www.libela.org/sa-stavom/6826-kroz-obiteljsku-populacijsku-politiku-do-ukidanja-stecenih-zenskih-prava/> (25.6.2016.)
- Krvavica, T. (13.5.2016) Vice Batarelo: U Hrvatskoj prvo treba promijeniti mentalitet koji odobrava pobačaj, a onda zakon. URL: <https://www.bitno.net/vijesti/hrvatska/vice-batarelo-intervju-promijeniti-mentalitet-pobacaj/> (27.6.2016.)
- Labus, M. (2000) Vrijednosne orijentacije u hrvatskom društvu, *Sociologija sela*, 32 (1-2), 169-203.
- Nowicka, W. (2004) The Struggle for Abortion Rights in Poland, U: Parker, R., Petchesky, R., Sember, R. (ur.) *SexPolitics: Reports from the Front Lines*, Sexual Policy Watch, str. 167-196.
- Oberman, M. (1999) Mothers and Doctors' Orders: Unmasking the Doctor's Fiduciary Role in Maternal-Fetal Conflicts, *Northwestern University Law Review*, 94 (2), 451-502.
- Perinčić, R. (1990) Pobačaj – činjenice i posljedice, *Obnovljeni život*, 45 (4), 262-274.

- Petchesky, R. P. (1980) Reproductive Freedom: Beyond 'a Woman's Right to Choose', *Signs*, 5 (4), 661-685.
- Petrušić, A. (2015) *Religiopolitics Through Law: Use of Legal Norms and Institutions by the Croatian Conservative Social Movement*, diplomski rad, Budimpešta: Central European University, 1-59.
- Price, K. (2012) Visual Rhetoric as Analytical Strategy: The Case of the U.S. Anti-Abortion Campaign to „Save Black Babies“, *The Annual Meeting of the Western Political Science Association*, San Diego: San Diego State University, 1-27.
- Prijić, S. (1995) Pobačaj – za i protiv, U: Prijić, S. (ur.) *Pobačaj – za i protiv: zbornik tekstova*, Rijeka: Biblioteka Analytica Adriatica, str. 1-29.
- Rittossa, D. (2005) Prijepori o pravu na pobačaj u Republici Hrvatskoj, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 26 (2), 971-997.
- Rocca, C. H., Kimport, K., Roberts, S. C. M., Gould, H., Neuhaus, J., Foster, D. G. (2015) Decision Rightness and Emotional Responses to Abortion in the United States: A Longitudinal Study, *PloS One*, 10 (7), 1-16.
- Rohlinger, D. A., Klein, J. (2012) Visual Landscapes and the Abortion Issue, *American Behavioral Scientist*, 56 (1), 172-188.
- Romić, M. (ur.) (2015) *Izveštaj o stanju ljudskih prava u Republici Hrvatskoj 2014.*, Zagreb: Kuća ljudskih prava Zagreb.
- Savulescu, J. (2006) „Conscientious objection in medicine“, *British Medical Journal*, sv. 332, 294-297.
- Shiffman, J., Skrabalo, M., Subotic, J. (2002) Reproductive rights and the state in Serbia and Croatia, *Social Science and Medicine*, 54 (1), 625-642.
- Siegel, N. S., Siegel, R. B. (2013) Equality Arguments for Abortion Rights, *UCLA Law Review Discourse*, 60, 160-170.
- Singer, P. (1995) Pitanje života – pobačaj, U: Prijić, S. (ur.) *Pobačaj – za i protiv: zbornik tekstova*, Rijeka: Biblioteka Analytica Adriatica, str. 82-96.

Solik, A., Wojciechowska-Nowak, A. (2012) *Women's Access to Justice in Poland: Analysis of the Barriers Hampering Access to Justice for Women who were Denied the Right to Lawful Abortion*, Warsaw: KARAT Coalition.

Stevanović, R., Capak, K., Benjak, T. (2016) (ur.) *Hrvatski zdravstveno-statistički ljetopis za 2015. godinu*, Zagreb: Hrvatski zavod za javno zdravstvo.

Štimac Radin, H. (2009) 30. obljetnica UN Konvencije o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena, Zagreb: Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH.

Tepšić, N. (1995) Namjerni prekidi trudnoće u Hrvatskoj – nekada, sada i kako dalje. U: Prijić, S. (ur.) *Pobačaj – za i protiv*. Rijeka: Biblioteka Analytica Adriatica, str. 145-151.

UN Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena (2009), Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH, Zagreb: Biblioteka ONA.

Ured Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova RH (2015) *Izvešće o radu za 2014. godinu*, Zagreb: Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova Republike Hrvatske.

Ustav Republike Hrvatske, pročišćeni tekst, NN 56/90, 135/97, 8/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14. URL: <http://www.zakon.hr/z/94/Ustav-Republike-Hrvatske>

Warren, M. A. (1995) O moralnom i zakonskom statusu pobačaja, U: Prijić, S. (ur.) *Pobačaj – za i protiv: zbornik tekstova*, Rijeka: Biblioteka Analytica Adriatica, str. 43-57.

Zakon o liječništvu, pročišćeni tekst, NN 121/03, 117/08. URL: <http://www.zakon.hr/z/405/Zakon-o-lije%C4%8Dni%C5%A1tvu>

Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece, pročišćeni tekst, NN 18/78. URL: <http://www.propisi.hr/print.php?id=9842>

SAŽETAK

U radu je dan teorijski pregled nekonzervativnih prijetnji pravu na pobačaj u Republici Hrvatskoj, s naglaskom na postojeću situaciju u hrvatskom društvu po pitanju reproduktivnih prava i tendencije neokonzervativnih aktera da ista prava ograniče ili u potpunosti ukinu. Svrha rada jest proširenje spoznaja o statusu reproduktivnih prava žena u Republici Hrvatskoj i utjecaju neokonzervativne agende na društveni status i dostupnost pobačaja. Konceptualizacija pobačaja kao prava žene na izbor, koja dominira u hrvatskom kontekstu, nasuprot pobačaja kao zdravstvenog prava, pokazuje određene slabosti na nekonzervativne napade i ukazuje na potrebu za redefiniranjem polazne pozicije u retoričkoj i političkoj obrani prava na pobačaj. Iako je pobačaj u Hrvatskoj legalan od 1978. godine i dosada je uspio prevladati nekoliko pokušaja promjene zakona, iz brojnih razloga postaje sve teže dostupan, među kojima se ponajviše ističe visoka cijena i priziv savjesti liječnika/ica i medicinskog osoblja. Pojava različitih anti-choice inicijativa dodatno otežava već ionako nesiguran status prava na prekid trudnoće, a dobro organizirane i umrežene neokonzervativne organizacije, uz podršku klerikalnih i desno orijentiranih političkih elita, sve glasnije i upornije nastoje ograničiti ovo zakonom zajamčeno pravo. O mogućoj budućnosti prava na pobačaj u Republici Hrvatskoj slikovito govore primjeri drugih europskih zemalja, poput Poljske, u kojoj žene sve manje imaju pravo glasa u odlučivanju o vlastitom tijelu. Kako bi se spriječilo događanje poljskog scenarija na hrvatskom tlu, potrebno je beskompromisno zauzeti stav da žensko tijelo nije ni crkveno ni državno vlasništvo i takvo mora i ostati.

Ključne riječi: pravo na pobačaj, neokonzervativizam, reproduktivna prava, ženska prava, osobno je političko